

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΠΜΣ ΔΙΚΑΙΟ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ
ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ**

**ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ : ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΧΑΝΟΣ**

**ΘΕΜΑ : «Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΑΝΑΛΟΓΙΚΟΤΗΤΑΣ ΣΤΟ ΠΕΔΙΟ ΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΕΞΟΥΣΙΑΣΗΣ ΜΕ ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ»**

ΣΥΓΓΡΑΦΟΥΣΑ : ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΚΟΣΚΙΝΙΩΤΗ

ΑΘΗΝΑ, ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2021

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

A . Εισαγωγή

B . Η αρχή της αναλογικότητας και οι ειδικές σχέσεις εξουσίας με το κράτος(ειδικές κυριαρχικές σχέσεις)

- α) Εισαγωγικά για την αρχή της αναλογικότητας
- β) Ανάλυση της φύσης της αρχής της αναλογικότητας
- γ) Πεδίο Εφαρμογής της αρχής της αναλογικότητας
- δ) Εισαγωγικά για τις ειδικές κυριαρχικές σχέσεις
- ε) Ανάλυση της φύσης των ειδικών κυριαρχικών σχέσεων
- στ) Ο περιορισμός των συνταγματικών δικαιωμάτων στο πεδίο των ειδικών κυριαρχικών σχέσεων

Γ. Η περιστολή των ατομικών δικαιωμάτων στο πεδίο των Ενόπλων Δυνάμεων και της Αστυνομίας και η αρχή της αναλογικότητας

- α) Γενικά για ΕΔ και Αστυνομία
- β) Η περιστολή των ατομικών δικαιωμάτων στο πεδίο των ΕΔ και η συνταγματική θέση του στρατιωτικού προσωπικού
- γ) Η περιστολή των ατομικών δικαιωμάτων στο πεδίο του Σώματος της Ελληνικής Αστυνομίας και η συνταγματική θέση του αστυνομικού προσωπικού
- δ) Σύγκριση συνταγματικής θέσης στρατιωτικού και αστυνομικού προσωπικού

**Δ. Όρια χρήσης βίας για την αντιμετώπιση
επείγοντων και έκτακτων περιστατικών στο πεδίο
των Ενόπλων Δυνάμεων και του Σώματος της
Ελληνικής Αστυνομίας με βάση την αρχή της
αναλογικότητας**

- α) Όρια χρήσης βίας από το προσωπικό των ΕΔ
- β) Όρια χρήσης βίας από το αστυνομικό προσωπικό
- γ) Σύγκριση ΕΔ και Αστυνομίας ως προς τη χρήση βίας

Δ. Επίλογος

Ε. Βιβλιογραφία-Πηγές

A . Εισαγωγή

Ζούμε σε μία εποχή κατά την οποία, το όραμα παλαιότερων χρόνων, για μία σύγχρονη και ανοιχτή κοινωνία δικαιωμάτων, φαίνεται να αρχίζει να παίρνει σάρκα και οστά, δεδομένου ότι στις μέρες μας, έχει διασφαλιστεί η ίδια η έννοια του ανθρώπινου δικαιώματος και η οικουμενικότητα του αποτελεί βασικό πυλώνα, για τη θέση κάθε χώρας μέσα στον πολιτισμένο κόσμο. Είναι γεγονός όμως, ότι η εδραίωση της προαγωγής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθιστά επιβεβλημένη την οριοθέτηση της άσκησής τους, προκειμένου σε κάθε έκφραση τους, να εξασφαλίζεται η δέουσα ισορροπία και να μη διαταράσσεται η ομαλότητα του κοινωνικού συνόλου. Ο καθένας μας άλλωστε, μπορεί εύλογα να αντιληφθεί ότι σε κάθε πτυχή της σύγχρονης πραγματικότητας, επικρατεί μία αέναη αναζήτηση των ορίων μιας συμπεριφοράς, γεγονός που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η ίδια η φύση ενός θεμελιώδους ατομικού δικαιώματος, επιβάλλει τη θέση του εντός συγκεκριμένου πλαισίου, με τον καθορισμό του περιεχομένου του, με αποτέλεσμα να ενσαρκώνεται το εξ' ανθρωπολογίας ορμώμενο, αν και παιδικό στην έκφραση του απόφθεγμα, ότι «το δικαίωμα του ενός, σταματάει εκεί που ξεκινάει το δικαίωμα του άλλου», απόφθεγμα που αποτελεί απαύγασμα αιώνων ενασχόλησης, έντονης και επίπονης μελέτης των ατομικών δικαιωμάτων.

Η ανάγκη αυτή για την εξασφάλιση της αναγκαίας ισορροπίας που προαναφέρθηκε, είναι αυτή που οδήγησε σε θεσμοθετημένους περιορισμούς, ως προς την άσκηση των ατομικών δικαιωμάτων, οι οποίοι είτε προβλέπονται απευθείας από το Σύνταγμα είτε εισάγονται με τη σύμπραξη του κοινού νομοθέτη. Όπως όμως κρίνεται επιβεβλημένος, ανά περιπτώσεις, ο περιορισμός των θεμελιωδών δικαιωμάτων, αντίστοιχα επιβεβλημένα είναι και η ανάγκη για την οριοθέτηση των περιορισμών αυτών, ώστε να διαμορφωθεί, κατά τη γερμανική θεωρία, ένα σύστημα εγγυήσεων, με βάση το οποίο θα αποτραπεί η άνευ μέτρου παρέμβαση στα θεμελιώδη δικαιώματα. Πρόκειται για τους λεγόμενους «περιορισμούς των περιορισμών», μεταξύ των οποίων, ίσως δεσπόζουσα θέση, καταλαμβάνει η αρχή της αναλογικότητας, του άρθρου 25 του Συντάγματος και ο λόγος αυτής της δεσπόζουσας θέσης είναι το ότι η αρχή της αναλογικότητας δεν αποτελεί απλώς ένα νομικό εργαλείο που

απαντάει στο ερώτημα ως προς το πότε μία διάταξη νόμου ή μία πράξη της διοίκησης είναι σύμφωνη με το Σύνταγμα, αλλά αποτελεί στην πραγματικότητα ένα βοήθημα κριτικής σκέψης, για κάθε σκεπτόμενο πολίτη, αναφορικά με το τι είναι πρόσφορο και κατάλληλο κάθε φορά.

Τι συμβαίνει όμως στην περίπτωση που κάποιο άτομο εκούσια υπόκειται σε μία κατάσταση, κατά την οποία είτε πρόσκαιρα είτε μακροπρόθεσμα, ένεκα ακριβώς της φύσης της κατάστασης μέσα στην οποία βρίσκεται, επιφορτίζεται με αυξημένες υποχρεώσεις προς το κράτος ή αντίστοιχα του παρέχονται αυξημένα δικαιώματα έναντι άλλων πολιτών; Τα υποκείμενα που ενεργούν μέσα σε μία τέτοια κατάσταση, τελούν σε ειδική σχέση εξουσίασης με το κράτος. Πρόκειται για τις γνωστές ως «ειδικές κυριαρχικές σχέσεις». Οι περιπτώσεις των ειδικών κυριαρχικών σχέσεων δεν αποτελούν σπάνιες εξαιρέσεις, αλλά οι πλείστοι των πολιτών, κατά τη διάρκεια του βίου τους, εισέρχονται για κάποιο χρονικό διάστημα σε μία τέτοια σχέση, στο πλαίσιο της οποίας εμφανίζεται η ανάγκη περιορισμού των συνταγματικών τους δικαιωμάτων, περιορισμός ο οποίος προσδιορίζεται με βάση τους ειδικούς σκοπούς και τη λειτουργία κάθε ειδικής σχέσης. Το πιο βασικό ερώτημα όμως που γεννάται είναι το κατά πόσο και αν αυτή η ειδική αντιμετώπιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων, στο πεδίο των ειδικών κυριαρχικών σχέσεων, υποτάσσεται στους κανόνες της αρχής της αναλογικότητας, ώστε να διαμορφωθεί με τέτοιο τρόπο, που να αποφευχθεί μία πλήρης και άκριτη παρέκκλιση από τις επιταγές του Συντάγματος.

Με αφορμή περιστατικά που μονοπωλούν καθημερινά τα δελτία ενημέρωσης για την επικαιρότητα, η παρούσα εργασία θα θέσει στο επίκεντρο την εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας, στο πεδίο των ειδικών κυριαρχικών σχέσεων και ειδικότερα σε δύο κατηγορίες τέτοιων σχέσεων. Περιστατικά εισβολής αναρχικών ομάδων σε στρατιωτικές εγκαταστάσεις, άλλων γεγονότων που θέτουν στο επίκεντρο περιστατικά αστυνομικής βίας, αλλά και γεγονότα της καθημερινότητας, αποτελούν αφετηρία για να εξεταστεί ο βαθμός του περιορισμού συγκεκριμένων θεμελιωδών δικαιωμάτων και η διαφορετική αντιμετώπιση τους, στον τομέα των Ενόπλων Δυνάμεων και του Σώματος Ασφαλείας της Ελληνικής Αστυνομίας.

Πιο συγκεκριμένα, στην πρώτη ενότητα της παρούσας εργασίας, θα αποδοθούν στοιχεία επιμέρους και εξειδικευμένα, ως προς την αρχή της αναλογικότητας, τη φύση και το ρόλο της ως περιορισμός των περιορισμών, όπως ακριβώς θα αναλυθεί και η φύση των ειδικών σχέσεων εξουσίας, με εμβάθυνση στα χαρακτηριστικά τους. Η δεύτερη ενότητα πρόκειται να εξετάσει την περιστολή των ατομικών δικαιωμάτων τόσο στον τομέα των Ενόπλων Δυνάμεων όσο και στον τομέα της Ελληνικής Αστυνομίας, θα παρατεθούν οι διαφορές ανάμεσα στις δύο αυτές κατηγορίες ειδικών σχέσεων και σαφώς θα αναζητηθεί ο ρόλος της αρχής της αναλογικότητας, στο πλαίσιο των συγκεκριμένων περιπτώσεων. Τέλος, στην τρίτη ενότητα, θα υπάρξει εξειδίκευση ως προς τη διαφοροποίηση της αντιμετώπισης των ατομικών δικαιωμάτων τρίτων, από τους υποκείμενους σε αυτές τις δύο κατηγορίες σχέσεων και συγκεκριμένα, θα γίνει αναφορά στα όρια χρήσης βίας από τους εργαζόμενους στις Ένοπλες Δυνάμεις και από τους υπηρετούντες στο σώμα της Ελληνικής Αστυνομίας, σε περίπτωση έκτακτων και επείγουσών καταστάσεων, με παράλληλη παράθεση ομοιοτήτων και διαφορών, πάντα υπό το πρίσμα της αρχής της αναλογικότητας

Μέσα από τη συγκεκριμένη ανάλυση, θα γίνει προσπάθεια να κατανοηθεί το πώς η αρχή της αναλογικότητας μπορεί να διαμορφώσει, μέσα από τις συνιστώσες της προσφορότητας, της αναγκαιότητας και της αιτιώδους συνάφειας με τον επιδιωκόμενο σκοπό, τον εκάστοτε περιορισμό, μέσα σε ένα εξειδικευμένο καθεστώς αντιμετώπισης των θεμελιωδών δικαιωμάτων, ώστε να αποφευχθεί η ολική καταστρατήγηση τους και να προστατευτεί ο πυρήνας τους.

B. Η αρχή της αναλογικότητας και οι ειδικές σχέσεις εξουσίας με το κράτος(ειδικές κυριαρχικές σχέσεις)

α) Εισαγωγικά για την αρχή της αναλογικότητας

Η αρχή της αναλογικότητας αποτελεί έναν συνταγματικό θεσμό «πυλώνα», ανήκουσα στους αποκαλούμενους περιορισμούς των περιορισμών των συνταγματικώς κατοχυρωμένων δικαιωμάτων και κατατείνουσα στην εκλογίκευση των επαχθών παρεμβάσεων της κρατικής εξουσίας, ώστε αυτές να μην είναι ανέλεγκτες και αυθαίρετες, ενώ παράλληλα, αποτελεί εργαλείο του δικαστικού ελέγχου συνταγματικότητας του νόμου.¹

Σε μία προσπάθεια σύντομης απόδοσης του περιεχομένου της εν λόγω αρχής, θα λέγαμε πως αυτή παραβιάζεται όταν η παρέμβαση του κράτους, στο πεδίο των θεμελιωδών δικαιωμάτων, δεν είναι :

α) πρόσφορη για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού

β) αναγκαία για την επίτευξη του συγκεκριμένου σκοπού, με την έννοια ότι το αποτέλεσμα δεν είναι εφικτό να επέλθει με πιο ανώδυνο ή πιο ήπιο μέσο

γ) αναλογική εν στενή έννοια, δηλαδή να τελεί σε εσωτερική αλληλουχία προς τον επιδιωκόμενο σκοπό, ώστε η ωφέλεια που προκύπτει, να μην είναι ποιοτικά και ποσοτικά κατώτερη, από τη βλάβη που προκλήθηκε.

Πρόκειται, συνεπώς, για τρεις επιμέρους αρχές-εκφάνσεις της αρχής της αναλογικότητας, την αρχή της καταλληλότητας, της αναγκαιότητας και της *strictu sensu* αναλογικότητας(αρχή ορθολογικότητας), οι οποίες διέρχονται από δικαστικό έλεγχο και προσδιορίζουν, με τη σωρευτική εφαρμογή τους, το αν υπάρχει ή όχι παραβίαση της γενικότερης αρχής.

Η αρχή της αναλογικότητας έλκει την καταγωγή της από το γαλλικό και το γερμανικό αστυνομικό δίκαιο, ενώ στην Ελλάδα, πέρα από την ύπαρξη πρόδρομων δικαστικών αποφάσεων που την εφάρμοζαν χωρίς να την επικαλούνται, έκανε την πρώτη της επίσημη νομολογιακή εμφάνιση με την απόφαση 2112/1984 ΣΤΕ, σύμφωνα με την οποία «η εκ μέρους του νομοθέτη και της διοίκησης επιβαλλόμενοι περιορισμοί εις την άσκηση των

¹ Χρυσόγονος Κ.- Βλαχόπουλος Σ.(2018) Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, 4^η Αναθεωρημένη Έκδοση, σελ 126 επ.

ατομικών δικαιωμάτων πρέπει να είναι μόνο η αναγκαία και να συνάπτονται προς τον υπό του νόμου επιδιωκόμενο σκοπόν».

Η τυποποίηση της στη χώρα μας, επήλθε με το άρθρο 25 παρ. 1 εδ.δ του Συντάγματος, μετά την αναθεώρηση του, θέτοντας τα δικαιώματα του ανθρώπου, ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου, αλλά και την αρχή του κοινωνικού κράτους, υπό την προστασία του Κράτους, αφού ορίστηκε ρητά πως οι «κάθε είδους περιορισμοί που μπορούν κατά το Σύνταγμα να επιβληθούν στα δικαιώματα αυτά, πρέπει να προβλέπονται είτε απευθείας από το Σύνταγμα είτε από το νόμο, εφόσον υπάρχει επιφύλαξη υπέρ αυτού και να σέβονται την αρχή της αναλογικότητας». Γίνεται αντιληπτή, συνεπώς, η δικαιοκρατική θεμελίωση της αρχής της αναλογικότητας, καθώς ανεξάρτητα από τη συμπερίληψη της στο συνταγματικό κείμενο, απορρέει από την αρχή του κράτους δικαίου². Επιπλέον, τονίζεται έτι μία φορά, ο ρόλος της ως ασφαλιστική δικλείδα για την ασφάλεια του δικαίου και για την αποτροπή αυθαιρεσιών της κρατικής εξουσίας, ενώ παράλληλα έρχεται να δώσει λύση στην τροχοπέδη της σύγκρουσης των θεμελιωδών δικαιωμάτων, αποτελώντας ένα τεστ τριών κριτηρίων, νομολογιακά καθιερωμένο, αφού τόσο οι διάφορες πτυχές του δημοσίου καλού όσο και οι ελευθερίες μας, έχουν διαρθρωθεί και προστατεύονται εκ του Συντάγματος, με αποτέλεσμα να επέρχεται σύγκρουση δικαιωμάτων, καθώς κάποιες φορές, ένα εύρος των ατομικών μας ελευθεριών θυσιάζονται στο βωμό του κοινού συμφέροντος.

β) Ανάλυση της φύσης της αρχής της αναλογικότητας

Οι τρεις επιμέρους αρχές που συναποτελούν την αρχή της αναλογικότητας σωρευτικά, συνιστούν παράλληλα και τα στάδια ελέγχου της, καθορίζοντας τους παράγοντες που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη, κατά τη διενέργεια του ελέγχου της αρχής, αφού ο ίδιος ο ορισμός της, στηριζόμενος σε μία αντικειμενική αξιολόγηση αντιτιθέμενων έννομων συμφερόντων και όχι σε υποκειμενικές πεποιθήσεις, οδηγεί στην αποφυγή της αποφασιοκρατίας και στην ορθολογικότητα του ελέγχου της.³

² Κοντόγιωργα-Θεοχαροπούλου Δ., Η αρχή της αναλογικότητας στο εσωτερικό Δημόσιο Δίκαιο, σελ 33

³ Δαλακούρας Θ. «Η αρχή της αναλογικότητας και μέτρα δικονομικού καταναγκασμού», Θεσνικκ, Σάκκουλας, 1990, σελ 53

Αρχή προσφορότητα-καταλληλότητας

Με βάση την αρχή αυτή, η προσφορότητα ή καταλληλότητα ενός μέτρου, εξαρτάται από το βαθμό που το μέτρο αυτό μπορεί να προωθήσει τον επιδιωκόμενο σκοπό, καθιστώντας τη σχέση μέτρου-στόχου, αναπόσπαστη ιδιότητα κάθε περιορισμού, δεδομένου ότι ένα ακατάλληλο μέτρο θεωρείται εξαρχής άσκοπο, άστοχο και αλυσιτελές και κατ' επέκταση αντισυνταγματικό.

Η αρχή της προσφορότητας, αποτελεί το πρώτο στάδιο του ελέγχου της αρχής της αναλογικότητας και αναζητάται η αιτιώδης συνάφεια μεταξύ μέτρου και σκοπού, ήτοι εάν η λήψη ενός μέτρου, μπορεί να οδηγήσει σε επίτευξη ή ακόμη και διευκόλυνση του τιθέμενου στόχου, θεωρείται πρόσφορο και κατάλληλο, ενώ αντιθέτως, εάν δυσχεραίνει την υλοποίηση του τιθέμενου στόχου, θεωρείται ακατάλληλο. Διαπιστώνουμε λοιπόν, μία διεύρυνση της αρχής της προσφορότητας, αφού δεν απαιτείται η πλήρης πραγμάτωση του σκοπού, αλλά έστω και η στοιχειώδης συνεισφορά του μέτρου στην επίτευξη του επιδιωκόμενου αποτελέσματος, γεγονός απολύτως λογικό, αφού σε πολλές περιπτώσεις δεν είναι πάντα δυνατή η αξίωση για την επιλογή του προσφορότερου μέτρου, καθώς αυτό μπορεί να εκλείπει και να αναγκαιοί η επιλογή ενός λιγότερου πρόσφορου μέτρου⁴.

Μία δεύτερη διαπίστωση, σε σχέση με την αρχή της προσφορότητας, έχει να κάνει με το χρονικό σημείο της εξέτασης της καταλληλότητας του μέτρου. Αν και η καταλληλότητα εξετάζεται κατά το στάδιο λήψης ενός μέτρου, πολλές είναι οι περιπτώσεις που μπορεί ένας περιορισμός να κρίθηκε πρόσφορος εξαρχής, αλλά με την πάροδο του χρόνου εν τέλει, να αποδείχθηκε απρόσφορος. Το γεγονός αυτό καθιστά αναγκαία, εκ μέρους του δικαστηρίου προς το πρόσωπο του νομοθέτη, ενός «δικαιώματος πλάνης», καθώς έντονη είναι η παρουσία του στοιχείου της πρόγνωσης, που σαφώς και δεν αποτελεί ασφαλή οδό για την εξέταση του παράγοντα της αντισυνταγματικότητας. Επομένως μπορεί η χρονική στιγμή της λήψης των μέτρων να είναι αυτή που κρίνει αρχικά την καταλληλότητα τους, αλλά η τελική κρίση διαμορφώνεται και ολοκληρώνεται μέσα από πάροδο του

⁴ Δαλακούρας Θ. «Η αρχή της αναλογικότητας και μέτρα δικονομικού καταναγκασμού», Θεσνικη, Σάκκουλας, 1990, σελ 41

χρόνου και την ιστορική εξέλιξη και με αυτά πρέπει να συμμορφώνεται ο νομοθέτης.⁵

Το ως άνω ζήτημα, της διεύρυνσης δηλαδή της αρχής της προσφορότητας και ο *ex ante* έλεγχός της, σε καμία περίπτωση δεν θα πρέπει να υποβαθμίζει τη σημασία της. Σίγουρα η αυτοτέλεια της τίθεται υπό αμφισβήτηση, αλλά σε κάθε περίπτωση, αποτελεί εμπόδιο στη λήψη καταφανώς ακατάλληλων μέτρων και συμβάλλει στον προσδιορισμό του επιδιωκόμενου σκοπού, στοιχείο καθοριστικό για τον έλεγχο του έτερου στοιχείου που συναποτελεί την αρχή της αναλογικότητας, δηλαδή την αρχή της αναγκαιότητας⁶.

Αρχή της αναγκαιότητας

Η αρχή της αναγκαιότητας εισάγει το στοιχείο της συσχέτισης, περισσότερων του ενός, πρόσφορων μέτρων και προτάσσει την επιλογή του λιγότερου επαχθούς για το ατομικό δικαίωμα, ως αναγκαίου. Έχει κριθεί άλλωστε και νομολογιακά από το ΣΤΕ, ότι μία πράξη είναι αναγκαία εφόσον είναι ικανή να επιτύχει τον επιδιωκόμενο σκοπό και θεωρείται συνάμα ως η ήττον επαχθής για το θιγόμενο ιδιώτη ή το κοινό (ΣΤΕ 300/1936). Επομένως, μπορεί να εκλείπει και να αναγκαιοί η επιλογή ενός λιγότερου πρόσφορου μέτρου⁷, ενώ κάθε κρατική παρέμβαση μπορεί να περιορίσει την ελευθερία του ατόμου στο βαθμό μόνο, που η συντρέχουσα ανάγκη διαφύλαξης της δημόσιας τάξης, την καθιστά αναγκαία. Διαπιστώνουμε, συνεπώς, σχετικά με την επιλογή του λιγότερου επαχθούς μέτρου, ότι ο προσδιορισμός πραγματώνεται μέσα από μία εξισορρόπηση, ανάμεσα στην ένταση της προσβολής του ατομικού δικαιώματος⁸ και στην ένταση της προσβολής του κοινωνικού συνόλου.

Το σίγουρο είναι ότι, δεδομένου ότι ο έλεγχος της αναγκαιότητας περιλαμβάνει την εξέταση εξίσου προσφορών μέτρων, η κρίση για την αναγκαιότητα θα πρέπει να γίνεται *in concreto*, με αναγωγή στα πραγματικά περιστατικά και να αποφεύγεται, σε κάθε περίπτωση, μία αφηρημένη στάθμιση προσφορών μέσων, καθώς μία κατάλληλη επέμβαση στο χώρο των ατομικών ελευθεριών

⁵ Γέροντα Α., Η αρχή της αναλογικότητας, Το Σ9,1983, σελ 42

⁶ Δαλακούρας Θ «Η αρχή της αναλογικότητας και μέτρα δικονομικού καταναγκασμού», Θεσνικκ, Σάκκουλας, 1990, σελ 76

⁷ Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα, Γενικό Μέρος, σελ 123

⁸ Κοντόγιωργα-Θεοχαροπούλου Δ., Η αρχή της αναλογικότητας στο εσωτερικό Δημόσιο Δίκαιο, σελ 87

μπορεί να φέρει επιβλαβή επίδραση σε κάποιον άλλο τομέα. Γι' αυτό θα πρέπει να θεωρείται μη αναγκαίο, μόνο το μέτρο εκείνο, τα μειονεκτήματα του οποίου υπερिशύουν εκείνων, που επιφέρει το έτερο μέτρο.

Από όλα τα παραπάνω, καθίσταται σαφές πως ο έλεγχος της αναγκαιότητας αποτελεί έναν πιο προωθημένο έλεγχο, αφού απαιτεί συμψηφισμό των επιπτώσεων του κάθε, υπό συσχέτιση μέτρου, επί όλων των θιγόμενων προσώπων και συμφερόντων, σε κάθε τομέα⁹.

Stricto sensu αναλογικότητα

Σχετικά με τη στενή έννοια της αναλογικότητας, εισάγει το στοιχείο της εύλογης σχέσης μεταξύ του ληφθέντος μέτρου και του επιδιωκόμενου σκοπού, σχέση που συνεπάγεται την καταλληλότητα του μέτρου, τα κατά διάρκεια και κατ' ένταση λιγότερα μειονεκτήματα για το ατομικό δικαίωμα και τον μη υπερσκελισμό των πλεονεκτημάτων, από τα συνεπαγόμενα μειονεκτήματα¹⁰. Χαρακτηριστικό παράδειγμα για να αντιληφθούμε το συγκεκριμένο στοιχείο της αρχής της αναλογικότητας, είναι η χρήση όπλων από τις ομάδες της αστυνομίας, αλλά και από στρατιωτικούς, η οποία επιτρέπεται μόνο εφόσον υπάρχει απόλυτη ανάγκη και εφόσον έχουν εξαντληθεί όλα τα ηπιότερα μέσα, αλλά αυτό το κομμάτι θα αναλυθεί επακριβώς σε σχετική παρακάτω ενότητα της παρούσας εργασίας

Η αρχή της αναλογικότητας, υπό τη στενή έννοια, αναλύεται σε τρεις επιμέρους αρχές, την αρχή της ελάχιστης δυνατής προσβολής, την αρχή της αποφυγής ασύμμετρων ή δυσανάλογων συνεπειών και την απαγόρευση της χρονικής ασυνέπειας ή της υπερβολής. Πριν την παράθεση όμως, των συγκεκριμένων αρχών, πρέπει να τονιστεί ότι, σε κάθε περίπτωση, πρέπει να πληρούται ο κανόνας ότι, όσο πιο έντονη είναι η προσβολή του δικαιώματος τόσο πιο σπουδαίο πρέπει να είναι και το αγαθό που προωθείται και η στάθμιση αυτή θα πρέπει να εκτιμάται με βάση συγκεκριμένα και αντικειμενικά στοιχεία, που οδήγησαν στη λήψη του μέτρου. Σε καμία περίπτωση δεν εισάγεται ιεράρχηση μεταξύ των

⁹ Δαλακούρας Θ. «Η αρχή της αναλογικότητας και μέτρα δικονομικού καταναγκασμού», Θεσνικη, Σάκκουλας, 1990, σελ 96

¹⁰ Χρυσόγονος Κ.-Βλαχόπουλος Σ.(2018) Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, 4^η Αναθεωρημένη Έκδοση, σελ 52

συνταγματικών αγαθών, αλλά εξακριβώνεται το ειδικό περιεχόμενο των συνταγματικών εγγυήσεων και τίθενται οι βάσεις για την εισαγωγή του κριτηρίου της στάθμισης συμφερόντων.¹¹

Ως προς την, ως άνω τριμερή διάκριση, αρχικά θα πρέπει να προκρίνεται η ελάχιστη δυνατή προσβολή ή το ηπιότερο μέσο, τόσο με γνώμονα το άτομο όσο και το κοινωνικό σύνολο. Φαίνεται λοιπόν ότι η αρχή το ηπιότερου μέσου, απορρέει από την ίδια την έννοια του κράτους δικαίου και συνιστά σύνθεση των αρχών της ισότητας και της επιείκειας. Αναφορικά με την αποφυγή ασύμμετρων ή δυσανάλογων συνεπειών, πρόκειται για στάθμιση μεταξύ των δυσμενών συνεπειών του μέτρου και του επιδιωκόμενου σκοπού, καθώς και αν τον υπερκοντίζουν κατάδηλα, οπότε το μέτρο πρέπει να αποκλειστεί. Τέλος, σχετικά με την απαγόρευση της χρονικής ασυνέπειας ή της υπερβολής, βάση της αποτελεί το γεγονός ότι ένα μέτρο θεωρείται επιτρεπτό για τόσο χρονικό διάστημα, όσο απαιτείται για την επέλευση του επιδιωκόμενου σκοπού. Συνεπώς, η απαγόρευση της χρονικής υπερβολής επικεντρώνεται στη διάρκεια των κρατικών ενεργειών.

Κατόπιν της παραπάνω ανάλυσης, ως προς τη φύση και τις επιμέρους αρχές της αρχής της αναλογικότητας, κρίνεται δέον να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στην μέθοδο της στάθμισης των συμφερόντων, η οποία φαίνεται να αυτοτελείται και να ανάγεται σε ένα αξιολογικό σύστημα, το οποίο αντιμετωπίζει το θέμα της σύγκρουσης των συμφερόντων περιπτωσιολογικά και είναι παρούσα σε όλες τις εκφάνσεις της αρχής της αναλογικότητας. Εντούτοις, η έλλειψη σταθερών νομικών στοιχείων, πάνω στα οποία θα μπορούσε να βασιστεί, την καθιστά μία επισφαλής μέθοδο, ιδίως αν αναλογιστούμε ότι η τυπική ισοδυναμία των συνταγματικών διατάξεων εμποδίζει τη στάθμιση των προστατευόμενων από αυτές αγαθών.¹² Αυτό που πρέπει να γίνει αντιληπτό είναι πως η αρχή της αναλογικότητας, με τις τρεις επιμέρους αρχές που τη συναποτελούν, πρέπει να οριοθετείται, καθώς πολλές φορές συγχέεται εννοιολογικά με έτερες αρχές παρεμφερείς, όπως η αρχή της πρακτικής αρμονίας. Η βασική διαφορά έγκειται στο γεγονός ότι η αρχή της αναλογικότητας εμπεριέχεται ως έννοια, στην έννοια κάθε παρεμφερούς αρχής. Το βασικό συμπέρασμα πάντως, σχετικά με τις τρεις επιμέρους έννοιες της αρχής της αναλογικότητας, είναι ότι αυτές θα πρέπει να

¹¹ Γέροντας Α., Η αρχή της αναλογικότητας, Το Σ9,1983,σελ 104

¹² Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα, Γενικό Μέρος, σελ 65

εφαρμόζονται *in concreto* ως ανεξάρτητες μεταξύ τους, καθώς στην πληθώρα των νομολογιακών αποφάσεων επικρατεί σύγχυση μέχρι σήμερα.

γ) Πεδίο Εφαρμογής της αρχής της αναλογικότητας

Η υπερέχουσα συνταγματική ισχύς της αρχής της αναλογικότητας, σύμφωνα και με τα όσα προεκτέθησαν, είναι δεδομένη και από αυτή ακριβώς την υπερέχουσα συνταγματική ισχύ της, συνάγεται και η δεσμευτικότητα της σε νομοθετικό, εκτελεστικό και δικαιοδοτικό επίπεδο.

Η αρχή της λαϊκής κυριαρχίας, του άρθρου 1 παρ. 3 του Συντάγματος, επιτάσσει την άσκηση όλων των εξουσιών, στο πλαίσιο που ορίζει το Σύνταγμα. Τμήμα αυτού ακριβώς του πλαισίου, αποτελεί αρχή της αναλογικότητας. Εμφαίνεται συνεπώς, η πολυδιάστατη πλευρά της αρχής, καθώς τόσο οι τυπικοί νόμοι όσο και οι διοικητικές πράξεις, αλλά και όσα μέτρα λαμβάνονται μέσω της δικαστικής οδού, πρέπει να εναρμονίζονται με αυτή.¹³

Αναλυτικότερα, η δέσμευση διοικητικών ρυθμίσεων από την αρχή της αναλογικότητας, σύμφωνα με τα προεκτεθέντα, είναι αδιαμφισβήτητη και αποτελεί επί της ουσίας, δέσμευση της νομοθετικής εξουσίας, δέσμευση που συνίσταται στην υποχρέωση του νομοθέτη να αποφεύγει τις δυσανάλογες ρυθμίσεις, στο πλαίσιο ενεργειών ρύθμισης των κοινωνικών σχέσεων, όταν οι ρυθμίσεις αυτές επιφέρουν περιορισμό της ιδιωτικής αυτονομίας. Με τον τρόπο αυτό, δεν διασφαλίζεται μόνο η συνταγματικότητα του εκάστοτε περιορισμού, αλλά προωθείται και η ασφάλεια δικαίου¹⁴, αφού στόχος είναι, στο μέτρο που η στάθμιση του νομοθέτη λειτουργεί ως πρόκριμα για τον *in concreto* έλεγχο κατά την εφαρμογή του νόμου, ο δίκαιος και εύλογος περιορισμός του ατομικού συμφέροντος και η αποφυγή δυσανάλογων ρυθμίσεων.

¹³ Δαλακούρας Θ. «Η αρχή της αναλογικότητας και μέτρα δικονομικού καταναγκασμού», Θεσνικη, Σάκκουλας, 1990,σελ 103

¹⁴ Δαλακούρας Θ. «Η αρχή της αναλογικότητας και μέτρα δικονομικού καταναγκασμού», Θεσνικη, Σάκκουλας, 1990, σελ 101

Ομοίως, από την αρχή της αναλογικότητας δεσμεύεται και η εκτελεστική εξουσία, δέσμευση την οποία θα εξετάσει πιο ενδελεχώς και η παρούσα εργασία στις ενότητες που ακολουθούν. Η βαρύνουσα σημασία της αρχής, στο πεδίο αυτό, αναδεικνύεται στις περιπτώσεις που τα εκτελεστικά όργανα είναι εξουσιοδοτημένα, από κείμενες νομοθετικές διατάξεις, να ενεργούν κατά διακριτική ευχέρεια, αν και συναντάται και στις περιπτώσεις που ο νόμος παρέχει μία μόνο δυνατότητα ενέργειας στα διοικητικά όργανα, επιβάλλοντας τους να δρουν ως εφαρμοστές του νόμου, αλλά στην περίπτωση αυτή, η ισχύς της αρχής συρρικνώνεται. Διαφαίνεται, επομένως, ένας διπλός έλεγχος της αναλογικότητας στον τομέα της εκτελεστικής εξουσίας, αφενός δηλαδή στο στάδιο ελέγχου του κοινού νόμου και αφετέρου στο στάδιο της δράσης. Αυτονόητο είναι τέλος, ότι η δεσμευτικότητα της αρχής καταφάσκει και στις περιπτώσεις της, εκ μέρους της διοίκησης ρυθμιζόμενης από το Σύνταγμα, κανονιστικής αρμοδιότητάς της.¹⁵

Τέλος ως προς τη δικαστική εξουσία, η δέσμευση της από την αρχή της αναλογικότητας, προκύπτει σαφώς από το συνδυασμό των άρθρων 9 παρ. 3 και άρθρο 87 παρ. 2 του Συντάγματος και δεν εξαντλείται μόνο στην εφαρμογή της, κατά τον έλεγχο της νομιμότητας της δράσης της νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας, αλλά μπορεί να περιορίσει την άσκηση της, τυπικά νόμιμης, διακριτικής ευχέρειας των δικαστικών προσώπων, αν και αυτό συναντάται κυρίως στον χώρο του Ποινικού δικονομικού δικαίου.¹⁶

Αυτό που συνάγεται από την ίδια τη φύση της αρχής της αναλογικότητας, είναι πώς μέσα από τη συνταγματική της θεμελίωση, θεμελιώνεται στην ουσία των ατομικών δικαιωμάτων, τα οποία εμπεριέχουν την αρχή της αναλογικότητας και όλως αντιστρόφως, προϋπόθεση της αρχής αποτελούν τα θεμελιώδη δικαιώματα. Μόνο έτσι είναι δυνατή η λειτουργία της και αντίστοιχα χωρίς αυτή, τα θεμελιώδη δικαιώματα δεν μπορούν να λειτουργήσουν.

Ανακεφαλαιώνοντας τα όσα αναλύθηκαν ως προς την αρχή της αναλογικότητας, τονίζεται ξανά πως αποτελεί μία μορφή

¹⁵ Δαλακούρας Θ. «Η αρχή της αναλογικότητας και μέτρα δικονομικού καταναγκασμού», Θεσνικκ, Σάκκουλας, 1990, σελ 43

¹⁶ Δαλακούρας Θ. «Η αρχή της αναλογικότητας και μέτρα δικονομικού καταναγκασμού», Θεσνικκ, Σάκκουλας, 1990, σελ 49

αιτιώδους συνάφειας, ανάμεσα στο σκοπό και το μέσο που χρησιμοποιείται, με επιτακτική την ύπαρξη εύλογης σχέσης και αναλογίας, ανάμεσα στο σκοπό και τον περιορισμό του δικαιώματος. Υπό το πρίσμα όλων των παραπάνω στοιχείων, είναι αντιληπτό ότι πρόκειται για μία αυτοτελή μέθοδο ερμηνείας, χάρη στην οποία επιλύονται διαφορές συνταγματικών δικαιωμάτων στο πεδίο σχέσεων κράτους-πολιτών, αλλά και στις σχέσεις των πολιτών μεταξύ τους. Υπό αυτό ακριβώς το δεσμευτικό της ρόλο, θα εξεταστεί περαιτέρω στις επόμενες ενότητες η επίδρασή της στο πεδίο των δικαιωμάτων των προσώπων που τελούν σε ειδική σχέση εξουσίασης με το κράτος και λόγω αυτής ακριβώς της σχέσης, αφενός υπόκεινται σε ένα εκούσιο ειδικό καθεστώς αυτοπεριορισμού των ατομικών τους δικαιωμάτων, αφετέρου τους παρέχεται η εξουσία να προβαίνουν σε πράξεις που περιορίζουν τα ατομικά δικαιώματα άλλων πολιτών. Πρόκειται για τις ειδικές κυριαρχικές σχέσεις, το πλαίσιο των οποίων αν δεν καλύπτεται από την αρχή της αναλογικότητας, ελλοχεύει ο κίνδυνος απώλειας κάθε ισορροπίας, στην προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

δ) Εισαγωγικά για τις ειδικές κυριαρχικές σχέσεις

Άρρηκτα συνδεδεμένη με τα ατομικά δικαιώματα και την αρχή της αναλογικότητας, είναι η έννοια της γενικής κυριαρχικής σχέσης, η οποία υφίσταται μεταξύ κράτους και ιδιώτη¹⁷. Αυτή τη σχέση ωστόσο, σε ορισμένες περιπτώσεις, χαρακτηρίζει μία μεγαλύτερη ειδικότητα, που την καθιστά ειδική σχέση εξουσίασης, αφού ο ιδιώτης σε αυτή την περίπτωση, είναι επιφορτισμένος με περισσότερες υποχρεώσεις προς το κράτος, απ' ότι θα ήταν αν δεν τελούσε σε αυτή την ιδιαίτερη σχέση προς αυτό. Πρόκειται για τις λεγόμενες ειδικές κυριαρχικές σχέσεις ή ειδικές σχέσεις εξουσίασης, οι οποίες συνιστούν έναν ειδικότερο χώρο της έννομης τάξης, όπου κάθε πολίτης κατά τη διάρκεια του βίου του έχει εισέλθει, έστω και για λίγο. Παρακάτω, θα εξεταστούν τα περαιτέρω ειδικά χαρακτηριστικά και η φύση των ειδικών σχέσεων αυτών, ενώ οι επόμενες ενότητες θα επικεντρωθούν σε δύο από τα πολλά είδη κυριαρχικών σχέσεων και συγκεκριμένα, στον τομέα των Ενόπλων Δυνάμεων και της Ελληνικής Αστυνομίας.

¹⁷ Χρυσόγονος Κ, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Εκδόσεις Σάκκουλα, 1998, σελ 39

ε) Ανάλυση της φύσης των ειδικών κυριαρχικών σχέσεων

Για να δώσουμε έναν σαφή και ακριβή ορισμό, ειδική κυριαρχική σχέση είναι ειδική σχέση εξουσίασης, στην οποία βρίσκεται πρόσκαιρα ή για περισσότερο χρονικό διάστημα ο πολίτης και ένεκα της οποίας έχει αυξημένες, έναντι του κράτους, υποχρεώσεις.¹⁸ Δεν συνιστούν σπάνιες περιπτώσεις, καθώς όπως αναφέρθηκε ήδη, κάθε άτομο έχει εισέλθει σε μία τέτοια σχέση, έστω και για μικρό χρονικό διάστημα. Ανάλογα με τη φύση της υποχρέωσης, οι ειδικές κυριαρχικές σχέσεις διακρίνονται εκούσιες, όπως το επάγγελμα του στρατιωτικού και του αστυνομικού, σε υποχρεωτικές όπως η στρατιωτική θητεία και σε αναγκαστικές όπως η έκτιση στερητικής της ελευθερίας ποινής. Οι υποκείμενοι σε όλες τις ανωτέρω περιπτώσεις, είναι φορείς αυξημένων υποχρεώσεων, με κοινό χαρακτηριστικό ότι η διοίκηση απαιτεί ορισμένη συμπεριφορά από τους συγκεκριμένους ιδιώτες, όχι μόνο βάση νομοθετικής εξουσιοδότησης, αλλά και με εσωτερικές διαταγές¹⁹. Στο πλαίσιο κάθε ειδικής σχέσης εξουσίασης, εμφανίζεται η ανάγκη περιορισμού ενός συνταγματικού δικαιώματος, αλλά οι περιορισμοί αυτοί προσδιορίζονται με βάση τη φύση και τη λειτουργία κάθε ειδικής σχέσης και όχι από μία γενική και αφηρημένη σχέση υποταγής του ατόμου.

Η θεωρία της ειδικής σχέσης εξουσίασης αποτελεί τέκνο του Γερμανικού θετικισμού από τον 19ο και 20ο αιώνα και αντιδιαστέλλει τη σχέση αυτή, προς τη σχέση που βρίσκεται ο καθένας με το κράτος, δηλαδή από τη γενική σχέση εξουσίασης, που αναφέρθηκε αρχικά²⁰. Στη γενική σχέση εξουσίασης, κάθε επέμβαση στη σφαίρα της ατομικής ελευθερίας, συγχωρείται με νόμο ή βάσει νόμου. Αντιθέτως, στο χώρο της δημόσιας διοίκησης, που τον χαρακτηρίζει η ειδική σχέση, υποστηρίχθηκε πως είναι δυνατές οι κρατικές παρεμβάσεις που μπορεί να περιορίσουν τις ατομικές ελευθερίες, έστω και χωρίς νόμο. Σταδιακά όμως, οι απόψεις αυτές παραμερίστηκαν και πλέον δεν επιτρέπεται ο αυθαίρετος και ανέλεγκτος περιορισμός θεμελιωδών δικαιωμάτων,

¹⁸ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Συνταγματικά Δικαιώματα, Γενικό Μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, τόμος Γ, Αθήνα 2006, σελ 116

¹⁹ Δαγτόγλου Π.Δ., συνταγματικό Δίκαιο –Ατομικά Δικαιώματα Α', εκδόσεις Σάκκουλας, 1998, σελ 263

²⁰ Χρυσόγονος Κ, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Εκδόσεις Σάκκουλα, 1998, σελ 76

στο πλαίσιο μιας ειδικής σχέσης εξουσίασης. Αντίθετα, ο περιορισμός αυτός θα πρέπει να προβλέπεται συνταγματικά και να αναγκαιοί για την ευημερία του κοινωνικού συνόλου, όπως απορρέει από την αρχή της αναλογικότητας

Είναι γεγονός ότι στην Ελλάδα, η θεωρία της ειδικής κυριαρχικής σχέσης δεν έχει λάβει την καθολικότητα που προσέλαβε στη Γερμανία. Το Σύνταγμα δεν περιέχει ρητό γενικό κανόνα, που να περιορίζει την ισχύ των θεμελιωδών δικαιωμάτων, ως προς τους πολίτες που ασκούν κάποιο συγκεκριμένο λειτούργημα. Ειδικοί νόμοι είναι αυτοί που ρυθμίζουν τη λειτουργική σχέση με το κράτος, γεγονός λογικό, καθώς αν το σύνταγμα υπελάμβανε πως οι ανωτέρω στερούνται των συνταγματικών δικαιωμάτων τους και περιορίζονταν χωρίς νόμο, τότε οι διατάξεις αυτές δεν θα είχαν λόγο ύπαρξης. Συνεπώς, οι περιορισμοί των συνταγματικών δικαιωμάτων, στο πλαίσιο οποιασδήποτε έννομης σχέσης, είναι θεμιτοί μόνο εφόσον θεσπίζονται με νόμο και ανταποκρίνονται στην αρχή της αναλογικότητας²¹, ενώ ο περιορισμός δικαιολογείται από τη φύση της λειτουργίας των θεσμών, μέσα στους οποίους εφαρμόζεται, φύση που τον καθιστά αναγκαίο και τον μετουσιώνει σε θεσμική εφαρμογή.

στ) Ο περιορισμός των συνταγματικών δικαιωμάτων στο πεδίο των ειδικών κυριαρχικών σχέσεων

Η μεταβολή της έννομης τάξης και η υιοθέτηση νέων αντιλήψεων, οδήγησε στην πλήρη αναγνώριση των θεμελιωδών δικαιωμάτων, στο πεδίο των ειδικών σχέσεων εξουσίασης, με την προϋπόθεση ότι όπου απαιτείται, επιβάλλεται ο περιορισμός τους. Δεν είναι επιτρεπτό όμως να συναχθούν πρόσθετοι περιορισμοί των συνταγματικών δικαιωμάτων αυθαίρετα και χωρίς αυτοί να δικαιολογούνται από τη φύση και το σκοπό της κάθε σχέσης. Τα συνταγματικά δικαιώματα θα πρέπει να προσαρμόσουν το περιεχόμενό τους, στα στενά πλαίσια των θεσμών μέσα στους οποίους εφαρμόζεται ο περιορισμός τους, επομένως, αποτελεί αναγκαιότητα που προκύπτει από την ταυτόχρονη συνταγματική κατοχύρωση δικαιωμάτων και θεσμών.²²

²¹ Χρυσόγονος Κ, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Εκδόσεις Σάκκουλα, 1998, σελ 532

²² Χρυσόγονος Κ, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Εκδόσεις Σάκκουλα, 1998, σελ 264

Ειδικοί περιορισμοί είναι δυνατό να εισαχθούν βάσει συνταγματικών διατάξεων, αν και δεν θα απασχολήσουν την παρούσα εργασία. Ενδεικτικά, αναφέρονται το άρθρο 23 παρ. 2 του Συντάγματος, το άρθρο 29 παρ. 3 και το άρθρο 16 παρ. 9. Πέρα από αυτές τις ρητά προβλεπόμενες συνταγματικές διατάξεις όμως, ο νομοθέτης έχει τη δυνατότητα να προβαίνει στη θέσπιση επιπλέον περιορισμών, εφόσον αυτό επιβάλλει η φύση της κυριαρχικής σχέσης. Ωστόσο, χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή, καθώς κάθε περιορισμός θα πρέπει είτε άμεσα είτε έμμεσα, να θεμελιώνεται στο όλο συνταγματικό σύστημα, να ανήκει στη δομή της συνταγματικής τάξης και να εξυπηρετεί πραγματικούς σκοπούς²³. Γίνεται αντιληπτό, ότι τίθενται νομικές δεσμεύσεις, στο πλαίσιο των ειδικών σχέσεων εξουσίασης, οι οποίες πηγάζουν από τα ατομικά δικαιώματα και δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή μία γενική συγκατάθεση στον περιορισμό τους, ακόμη και στην περίπτωση των εκούσιων ειδικών κυριαρχικών σχέσεων.

Τα ατομικά δικαιώματα, είναι γνωστό ότι προστατεύονται τόσο από το Σύνταγμα όσο και από την Ευρωπαϊκή σύμβαση προάσπισης των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Η μελέτη νομολογιακών αποφάσεων, γύρω από το θέμα του περιορισμού των δικαιωμάτων των υποκειμένων των ειδικών σχέσεων εξουσίασης, οδηγεί σε ένα σύμπλεγμα προϋποθέσεων, οι οποίες απαιτείται να συντρέχουν, προκειμένου να είναι θεμιτός ο περιορισμός. Πιο συγκεκριμένα:

α) Ο περιορισμός ενός ατομικού δικαιώματος, θα πρέπει αυστηρά να απορρέει από τυπικό ή ουσιαστικό νόμο, ο οποίος είναι σύμφωνος με το Σύνταγμα. Καμία διοικητική πράξη, στερούμενη ειδικής νομοθετικής εξουσιοδότησης, δεν μπορεί να υποκαταστήσει τον παραπάνω κανόνα ούτε ο περιορισμός μπορεί να αποτελέσει απόρροια της φύσης της ειδικής σχέσης απλά και μόνο.

β) Ο περιορισμός δεν πρέπει να αφορά σε ατομικά δικαιώματα, ανεπίδεκτα οποιουδήποτε περιορισμού. Μία πράξη που περιορίζει τα ατομικά δικαιώματα προσώπων τελούντων σε ειδική κυριαρχική σχέση, δεν είναι απλώς μέτρο εσωτερικής τάξης, αλλά επιφέρει περισσότερες δυσμενείς συνέπειες.²⁴

²³ Κασιμάτη Γ., Συνταγματικό Δίκαιο-Οι λειτουργίες του κράτους, Εκδόσεις Σάκκουλα 1998, σελ 101

²⁴ Δαγτόγλου Π.Δ., Συνταγματικό Δίκαιο –Ατομικά Δικαιώματα Α΄, εκδόσεις Σάκκουλας, 1998, σελ 84

γ) Ο εκάστοτε περιορισμός δεν πρέπει να αναιρεί την ουσία του δικαιώματος και να προσβάλλει τον πυρήνα του. Με λίγα λόγια, σε μία ηθελημένη σχέση εξουσίασης, μπορεί να ληφθούν ορισμένοι αναγκαίοι περιορισμοί, ως προς κάποια ατομικά δικαιώματα, αλλά σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να οδηγούνται στην κατάργηση του αναφερθέντος δικαιώματος.

δ) Ο κάθε περιορισμός θα πρέπει να επιβάλλεται για την προάσπιση του δημοσίου συμφέροντος και να τελεί σε εύλογη σχέση αναγκαιότητας προς την ειδική κυριαρχική σχέση(εμφανής για άλλη μία φορά η παρουσία της αρχής της αναλογικότητας) που να προκύπτει από την απαιτούμενη ειδική αιτιολογία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, αποτελεί η απαγόρευση συναθροίσεων κρατουμένων, η οποία κρίνεται αναγκαία για την εκπλήρωση του δημοσίου συμφέροντος εκτίσεως των ποινών.

Σε κάθε περίπτωση, υπενθυμίζεται πως απαγορεύεται η καταχρηστική επιβολή των περιορισμών και η επιβολή τους στη γενική σχέση. Η νομική επιστήμη απαιτεί συμφωνία της ρύθμισης στην ελεύθερη δημοκρατική κοινωνία και επιβολή περιορισμών μόνο στις ειδικές κυριαρχικές σχέσεις, με ρύθμιση της συμπεριφοράς του κοινού νομοθέτη υπό τις συνταγματικές διατάξεις, στις οποίες κατοχυρώνονται τα επιμέρους συνταγματικά δικαιώματα.

Στην παρούσα εργασία δεν θα εξεταστούν στο σύνολό τους τα επιμέρους θέματα ειδικών κυριαρχικών σχέσεων, αλλά στην αμέσως επόμενη ενότητα, θα τεθούν στο επίκεντρο οι δύο συγκεκριμένες κατηγορίες ειδικών κυριαρχικών σχέσεων που έχουν ήδη αναφερθεί και η περιστολή των συνταγματικών δικαιωμάτων των υποκειμένων τους, πάντα υπό το πρίσμα της αρχής της αναλογικότητας, καθώς όπως γίνεται φανερό χωρίς την παρουσία της, κάθε περιορισμός θα μπορούσε να εκφύγει της συνταγματικότητάς του και να οδηγήσει σε καταστρατήγηση του δικαιώματος.

Κλείνοντας το κομμάτι της γενικής παράθεσης των ειδικών κυριαρχικών σχέσεων, δέον να αναφερθεί ότι πολλοί συνταγματολόγοι δηλώνουν υπέρ της εγκατάλειψης του όρου ειδική σχέση εξουσίασης, τον οποίο δεν χρησιμοποιεί καν το ισχύον Σύνταγμα, για το λόγο ότι ο συγκεκριμένος όρος, εμπερικλείει ανεπιτυχώς μια σειρά σχέσεων, που η καθεμία εμφανίζει τις δικές της ιδιομορφίες. Αποτέλεσμα είναι να μην

μπορούν να συναχθούν, υπό τον όρο αυτό, κανονιστικές συνέπειες για το σύνολο των σχέσεων που εμπερικλείει, δηλαδή πρόσθετοι περιορισμοί, χωρίς να αιτιολογούνται από τη φύση και το σκοπό της κάθε σχέσης. Άλλωστε και η γενική σχέση εξουσίασης δεν συνιστά μία συγκεκριμένη σχέση, αλλά έναν όρο – πλαίσιο, που υποδηλώνει διαφορετικές μεταξύ τους έννομες σχέσεις, με το άτομο να εμφανίζεται μέσα σε αυτές με διαφορετικές ιδιότητες. Κατά κυριολεξία, δεν υπάρχει γενική σχέση αλλά μία απέραντη πολυμορφία ειδικών σχέσεων. Το μόνο σίγουρο είναι πως η αρχή της αναλογικότητας αποτελεί οδηγό και μέτρο για κάθε περιορισμό και στο πλαίσιο οποιουδήποτε έννομης σχέσης.

Γ. Η περιστολή των ατομικών δικαιωμάτων στο πεδίο των Ενόπλων Δυνάμεων και της Αστυνομίας και η αρχή της αναλογικότητας

α) Γενικά για ΕΔ και Αστυνομία

Οι Ένοπλες Δυνάμεις και τα Σώματα Ασφαλείας, με κύριο εκφραστή την Ελληνική Αστυνομία, αποτελούν αναγνωρισμένους θεσμούς, στο πλαίσιο των οποίων ασκούνται θεμελιώδη δικαιώματα. Στο χώρο αυτό εμφανίζεται ιδιαίτερα έντονα το ζήτημα της θεσμικής προσαρμογής, των θεμελιωδών δικαιωμάτων των υποκειμένων τους. Η έννομη σχέση που συνδέει στρατιωτικούς και αστυνομικούς με το κράτος, αποτελεί ειδική κυριαρχική σχέση, με ιδιαίτερα έντονο εξουσιαστικό στοιχείο.

Ωστόσο, ο ιδιάζων χαρακτήρας των δύο αυτών μορφών ειδικών κυριαρχικών σχέσεων, δεν αποτελεί ένα, άνευ ετέρου, κριτήριο για την επιβάρυνση της έννομης σχέσης στρατιωτικών και αστυνομικών με πρόσθετους περιορισμούς, αντιμετωπίζοντας τους ως μία ειδική κατηγορία πολιτών, με μειωμένα δικαιώματα και ανεπαρκείς θεσμικές και δικαστικές εγγυήσεις. Απεναντίας, για την επιβολή κάθε περιορισμού στα δικαιώματα των υπηρετούντων στις Ένοπλες Δυνάμεις και στην Ελληνική Αστυνομία, είναι υποχρεωτική η στάθμιση των υποχρεώσεων και των καθηκόντων που τους βαρύνουν. Σε διαφορετική περίπτωση, θα υπήρχε καταστρατήγηση των θεμελιωδών αρχών του κράτους δικαίου, που θα επέφερε σε συγκεκριμένη κατηγορία πολιτών, την αποστέρηση κάθε συνταγματικής και υπερεθνικής εγγύησης, που κατοχυρώνεται υπό τη ρήτρα της ισότητας και της καθολικότητας. Αυτή ακριβώς τη διασφάλιση αναλαμβάνει η αρχή της αναλογικότητας, η οποία επιδρά αποφασιστικά στον τομέα των ελευθεριών στρατιωτικών και αστυνομικών, ώστε να προστατευτεί ο πυρήνας των δικαιωμάτων τους και να αποτραπούν αυθαίρετες πρακτικές.

Η συγκεκριμένη ενότητα θα θέσει στο επίκεντρο το θέμα της περιστολής των ατομικών δικαιωμάτων, στο πεδίο των Ενόπλων Δυνάμεων και της Αστυνομίας και το πώς η αρχή της αναλογικότητας επιδρά ως πλέγμα προστασίας.

β) Η περιστολή των ατομικών δικαιωμάτων στο πεδίο των ΕΔ και η συνταγματική θέση του στρατιωτικού προσωπικού

Τις Ένοπλες Δυνάμεις απαρτίζει το στρατιωτικό προσωπικό στο οποίο συγκαταλέγονται μόνιμοι αξιωματικοί και ανθυπασπιστές, υπαξιωματικοί, αλλά και οι υπόχρεοι στρατιωτικής θητείας. Οι κατηγορίες αυτές χαρακτηρίζονται από το κοινό στρατιωτικό καθήκον,²⁵ που συνιστά το ουσιώδες στοιχείο της στρατιωτικής ιδιότητας, η οποία αποτυπώνεται στην άσκηση μία δημόσιας λειτουργίας, αυτή της εξασφάλισης της άμυνας της χώρας και της διαφύλαξης της εδαφικής της ακεραιότητας.²⁶ Δεδομένου ότι η στρατιωτική ιδιότητα είναι επιφορτισμένη με την υποχρέωση υπεράσπισης της πατρίδας, δεν είναι άμοιρη συνεπειών.

Μία από τις συνέπειες αυτές αποτελεί η στρατιωτική πειθαρχία, η οποία είναι προϋπόθεση ύπαρξης της στρατιωτικής οργάνωσης και της λειτουργικότητας των Ενόπλων Δυνάμεων, τόσο σε περίοδο ειρήνης όσο και σε περίοδο πολέμου. Αυτή ακριβώς η υποχρέωση τήρησης της στρατιωτικής πειθαρχίας από κάθε στρατιωτικό, είναι που επιβάλλει τους εκάστοτε περιορισμούς των ελευθεριών τους και τα ερωτήματα που τίθενται αυτομάτως είναι, εάν αφενός οι περιορισμοί αυτοί θα πρέπει να θεωρούνται αυτονόητοι και αφετέρου ποια θα πρέπει να είναι η έκταση τους. Οι απαντήσεις σε αυτά τα ερωτήματα είναι αυτές που καθορίζουν κάθε ανακύπτον ζήτημα, ως προς τη συνταγματική θέση του προσωπικού των Ενόπλων Δυνάμεων.²⁷

Ανατρέχοντας στο Σύνταγμα, οδηγούμαστε σε μία σειρά δικαιωμάτων, τα οποία στο πλαίσιο της ειδικής σχέσης του στρατιωτικού, είναι δεκτικά πρόσθετων περιορισμών. Μοναδικό θεμιτό κριτήριο για την επιβολή τους αποτελούν οι εκάστοτε υποχρεώσεις και τα καθήκοντα που υπέχουν οι στρατιωτικοί, προς εκπλήρωση της αποστολής τους. Ο κατάλογος των δικαιωμάτων που περιορίζονται, εντοπίζεται στα δικαιώματα που θα περιγράψουν ευθύς παρακάτω:

Δικαίωμα στη ζωή, τη σωματική και ψυχική ακεραιότητα άρθρο 5 παρ. 2 και 7 παρ. 2 του Συντάγματος

Πρόκειται ίσως για το ύψιστο ατομικό δικαίωμα, το οποίο βλέπουμε να σχετικοποιείται, γεγονός βέβαια δικαιολογημένο, αν

²⁵ Ν.3421/2005

²⁶ ΣΚ 20-1

²⁷ Αλιβιζάτος Ν., Η Συνταγματική θέση των ΕΔ, 1987, σελ 37

αναλογιστούμε ότι κάθε στρατιωτικός, με την ένταξη του στο στράτευμα, επιφορτίζεται με το στοιχείο της διακινδύνευσης.

Μολοταύτα, από το ίδιο το άρθρο 4 παρ.6, εισάγεται φραγμός του εν λόγω περιορισμού, καθώς δεν επιβάλλεται σε καμία περίπτωση η υποχρέωση της αυτοθυσίας, δεδομένου ότι δεν κατοχυρώνεται δικαίωμα επί θανάτου.²⁸ Το στοιχείο αυτό αποκτά εμφατική σημασία στην περίπτωση των σταδιοδρομούντων στο στράτευμα, οι οποίοι με πλήρη επίγνωση, αποφασίζουν την αυτοδιακινδύνευσή τους. Η ανάληψη επομένως της υποχρέωσης αυτής, στο πλαίσιο του στρατιωτικού καθήκοντος, δε θα πρέπει να θεωρείται ταυτόσημο με την ολοκληρωτική ισοπέδωση του συγκεκριμένου δικαιώματος.

Προσωπική Ελευθερία και ασφάλεια, ελεύθερη μετακίνηση και εγκατάσταση, άρθρο 5 παρ. 2 και 3 του Συντάγματος

Ο περιορισμός του συγκεκριμένου δικαιώματος, συνιστά την πιο συνήθη, στο πλαίσιο της στρατιωτικής ιδιότητας και είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με αυτή, λόγω της ανάγκης ενδιαίτησης στη μονάδα, λόγω μεταθέσεων, αποσπάσεων, διαθέσεων και ειδικών αποστολών²⁹.

Σαφώς όμως και αυτός ο περιορισμός δεν παραμένει ανέλεγκτος, καθώς πρέπει ανά περίπτωση να λαμβάνονται υπόψη οι γενικότερες αρχές και διατάξεις οι οποίες σχετίζονται με την προστασία των εργαζομένων και τη διασφάλιση του νόμιμου ωραρίου, τη λήψη υπόψη αντικειμενικών και ειδικά ορισμένων κριτηρίων για τις υπηρεσιακές μετακινήσεις και τη δυνατότητα ενεργειών αποτροπής παράνομων ενεργειών στον εργασιακό χώρο, ώστε να μην θυσιάζεται κάθε έννοια ισονομίας στο βωμό των υπηρεσιακών αναγκών.

Δικαίωμα συλλογικής δράσης, δικαίωμα συλλογικής αναφοράς, δικαίωμα συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι, δικαίωμα απεργίας άρθρα 10 παρ. 1, 11 παρ. 1, 12 παρ. 1, 23 παρ.1 και 2 του Συντάγματος

Διαπιστώνουμε ένα ευρύ περιοριστικό φάσμα σε ό,τι σχετίζεται με τη συλλογική δράση των στρατιωτικών, γεγονός που αποδίδεται στην ανάγκη της επιβεβλημένης στρατιωτικής πειθαρχίας και θεωρείται δικαιολογημένο. Η άνευ όρων αναγνώριση των

²⁸ Δαγτόγλου Π.Δ, Συνταγματικό Δίκαιο –Ατομικά Δικαιώματα Α΄, εκδόσεις Σάκκουλας, 1998, σελ 62

²⁹ ΣΚ 20-1

συγκεκριμένων δικαιωμάτων, θα συνιστούσε ματαίωση της στρατιωτικής ιδιότητας.³⁰ Συνεπώς δεν κρίνεται αντισυνταγματική η περιστολή τους, καθώς το δικαίωμα του αναφέρεσθαι για παράδειγμα, ως ενέργεια για την ικανοποίηση κάποιου αιτήματος ή την αίτηση αποκατάστασης μιας ενέργειας που θίγει κάποιο δικαίωμα, είναι επιτρεπτή, αρκεί να είναι απογυμνωμένη από το χαρακτήρα της συλλογικότητας. Σε κάθε περίπτωση πάντως, δεν πρέπει να θίγονται οι θεσμικές εγγυήσεις της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας(5 παρ. 1 Σ.) και του ιδιωτικού βίου (άρθρο 9 παρ. 1 Σ.). Σημειώνεται ότι προς αυτή την κατεύθυνση, κινείται πλέον και ο στρατιωτικός ποινικός κώδικας (άρθρο 25 παρ. 1), σύμφωνα με τον οποίο επιτρέπεται στους στρατιωτικούς να συμμετέχουν σε επιστημονικές, αθλητικές, επαγγελματικές οργανώσεις, σωματεία και συνδέσμους, ενώ σημαντική είναι η νομοθετική ρύθμιση που επέτρεψε τη συνδικαλιστική δράση για τη συμμετοχή των στρατιωτικών σε συνδικαλιστικές ομάδες, σαφώς με πρόσθετους περιορισμούς, σε σχέση με τους γενικούς κανόνες που διέπουν τις διατάξεις περί συνδικαλισμού εκτός ειδικών κυριαρχικών σχέσεων. Τυχόν επιβαλλόμενοι περιορισμοί στην άσκηση των ως άνω δικαιωμάτων εκτός υπηρεσίας, θα χαρακτηριζόταν σαφώς αντισυνταγματική.

Οικονομική Ελευθερία άρθρο 5 παρ. 1 του Συντάγματος

Η συγκεκριμένη περιστολή αφορά στην ελεύθερη ανάπτυξη της οικονομικής δραστηριότητας των στρατιωτικών, αφού με βάση το στρατιωτικό κώδικα 20-1, απαγορεύεται στους σταδιοδρομούντες στο στράτευμα να ασχολούνται με οποιαδήποτε αμειβόμενη εργασία, αποσκοπώντας προφανώς την εξασφάλιση απόλυτης προσήλωσης, για την εκπλήρωση των στρατιωτικών καθηκόντων

Απαγόρευση πολιτικών εκδηλώσεων άρθρο 29 παρ. 3 του Συντάγματος

Η εν λόγω απαγόρευση, σχετίζεται με την ανάγκη της πολιτικής ουδετερότητας των δημοσίων, εν ευρεία έννοια υπαλλήλων, αποσκοπώντας στην εξασφάλιση της σταθερής και μόνιμης συνέχειας της λειτουργίας της δημόσιας υπηρεσίας. Επιπλέον, είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τις έννοιες της διοικητικής αμεροληψίας και της προστασίας των δικαιούμενων. Σε κάθε περίπτωση ενεργού πολιτικής συμμετοχής, η υπηρεσιακή τους

³⁰ Αλιβιζάτος Ν., Η Συνταγματική θέση των ΕΔ, 1987, σελ 39

αντικειμενικότητα θα διαταρασσόταν, όπως και η εμπιστοσύνη των πολιτών στο διοικητικό σύστημα. Η απαγόρευση αυτή κατοχυρώνεται έμμεσα στα άρθρα 52 και 103 παρ. 1 του Συντάγματος, αλλά και άμεσα στο άρθρο 29 παρ. 3, το οποίο και απαγορεύει στους δημοσίους υπαλλήλους, οποιαδήποτε μορφή εκδηλώσεως υπέρ ή κατά πολιτικού κόμματος, κατά την άσκηση των καθηκόντων τους.

Ακριβώς στην ανωτέρω προσέγγιση προσαρμόζεται και η απαγόρευση στην ειδική κυριαρχική σχέση των στρατιωτικών. Η απαγόρευση αυτή αφορά στο σύνολο των στρατιωτικών του στρατιωτικού προσωπικού, με βάση το άρθρο 29 παράγραφος 3, είναι απόλυτη, αφορά κάθε μορφή εκδήλωσης, ενώ το περιεχόμενο της πολιτικής ουδετερότητας είναι άρρηκτα συνυφασμένο με την έννοια της πολιτικής συμπεριφοράς, δηλαδή η παραβίαση των υποχρεώσεων της νομιμοφροσύνης και η μη εκτέλεση πολιτικών αποφάσεων της Κυβέρνησης, αποτελεί απαγορευμένες για τους στρατιωτικούς πολιτικές συμπεριφορές. Επιπλέον, η κομματική ουδετερότητα δεν απαιτείται μόνο κατά την άσκηση των καθηκόντων τους, αλλά αφορά και στην εξωυπηρεσιακή τους δράση.

Ωστόσο, πρέπει να τονιστεί ότι η πολιτική ουδετερότητα των στρατιωτικών δεν τους επηρεάζει όταν δρουν ως απλοί αυτόνομοι δεκτές ή πομποί, κατά την έκφραση δημόσιας γνώμης, καθώς στις περιπτώσεις αυτές, υπόκεινται μόνο στους περιορισμούς που ισχύουν για τους υπόλοιπους πολίτες. Τέλος, σημειώνεται πως σε καμία περίπτωση δεν θίγονται οι πολιτικές πεποιθήσεις και η πολιτική ιδεολογία των στρατιωτικών, καθώς μία τέτοια επέμβαση θα θρυμμάτιζε τον πυρήνα βασικών και θεμελιωδών δικαιωμάτων τους, όπως η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας.

Κατόπιν της παράθεσης των συνταγματικών δικαιωμάτων που περιστέλλονται, στο πλαίσιο της ειδικής σχέσης εξουσίασης που τελεί ο στρατιωτικός, πρέπει να αναφερθεί ότι υπάρχουν και δικαιώματα τα οποία είναι ανεπίδεκτα πρόσθετων περιορισμών, κατ' εφαρμογή του τεκμηρίου της ισονομίας. Αυτό που συνάγεται εξ' αντιδιαστολής προς την περιοριστική απαρίθμηση που προηγήθηκε, είναι ότι στα υπόλοιπα συνταγματικά δικαιώματα του στρατιωτικού, δεν χωρούν πρόσθετοι περιορισμοί, αφού δεν τελούν σε αιτιώδη συνάφεια προς τη στρατιωτική ιδιότητα και κατ' επέκταση θα κρίνονταν αντισυνταγματικοί. Τυπικά, αναφέρονται τα

άρθρα 2 παρ. 1 και 5 παρ. 1, το άρθρο 9 παρ.1 και 21 παρ.1, 13 παρ. 1, 14 παρ. 1 και 16 παρ 1, του Συντάγματος.

Συμπερασματικά, ο περιορισμός των ατομικών δικαιωμάτων των στρατιωτικών, είναι ένα γεγονός που αναμφισβήτητα λαμβάνει χώρα ανά τον κόσμο. Αυτό που πρέπει να ξεκαθαριστεί είναι ότι το προσωπικό των Ενόπλων Δυνάμεων, έχει καταρχήν ίσα δικαιώματα με τους υπόλοιπους πολίτες και οποιαδήποτε σημειωθείσα περιστολή είναι θεμιτή μόνο κατ' εξαίρεση και εφόσον το επιβάλλουν οι υπηρεσιακές ανάγκες. Το αντίθετο θα σήμαινε κατάφορη παραβίαση της συνταγματικής τάξης και εισαγωγή αυθαιρέτων διακρίσεων, που στο πλαίσιο μιας δημοκρατικής και ευνομούμενης πολιτείας δεν έχουν θέση.

Ο κατάλογος των περιορισμών των ατομικών δικαιωμάτων του προσωπικού των Ενόπλων Δυνάμεων, δεν είναι κατά το δοκούν επεκτάσιμος, αλλά κρίνεται κατά περίπτωση και οριοθετείται με γνώμονα α)την επιδίωξη του δημοσίου συμφέροντος, αναγνωρισμένο από το Σύνταγμα β)την αναγκαιότητα των περιορισμών για την επίτευξη του σκοπού του δημοσίου συμφέροντος και γ)την αιτιώδη συνάφεια ως προς την σημασία του επιδιωκόμενου δημοσίου συμφέροντος. Η στάθμιση των επιβαλλόμενων περιορισμών, ενόψει συγκεκριμένων καθηκόντων που τους επιβάλλει, αποτελούν συστηματικά αντικείμενο ελέγχου των εθνικών δικαστηρίων, τα οποία και αξιολογούν με βάση την αρχή του απρόσβλητου πυρήνα του θιγόμενου δικαιώματος, την αρχή της ισότητας και φυσικά την αρχή της αναλογικότητας. Επομένως, ο σεβασμός των δικαστικών αποφάσεων, η επικαιροποίηση κανονισμών και διαταγών, στο πνεύμα της σύγχρονης τεχνολογίας και γενικότερα η αρχή της χρηστής διοίκησης, αποτελούν θεματοφύλακες των συνταγματικών δικαιωμάτων, του προσωπικού των Ενόπλων Δυνάμεων.³¹

³¹ Αλιβιζάτος Ν., Η Συνταγματική θέση των ΕΔ, 1987, σελ 56

γ) Η περιστολή των ατομικών δικαιωμάτων στο πεδίο του Σώματος της Ελληνικής Αστυνομίας και η συνταγματική θέση του αστυνομικού προσωπικού

Σε κάθε κοινωνία ανθρώπων με ιδιωτικές και κοινωνικές σχέσεις, αναπτύσσεται η κοινωνική λειτουργία της αστυνόμευσης, η ύπαρξη της οποίας κρίνεται απαραίτητη για την προστασία του κοινωνικού βίου και την εξασφάλιση μιας αρμονικής κοινωνικής συμβίωσης³². Τα όργανα που εκτελούν τις επιταγές της αστυνομικής λειτουργίας, τελούν σε ειδική σχέση εξουσίασης προς το κράτος, παράλληλα όμως συμβάλλουν στην επίτευξη μιας γενικής κυριαρχική σχέσης, που δημιουργείται μεταξύ κράτους και ιδιωτών. Στην παρούσα ενότητα δεν θα εξεταστεί η γενική αυτή σχέση, αλλά οι ειδική που αναπτύσσεται μεταξύ των αστυνομικών οργάνων και του Κράτους, αφού και σε αυτή την περίπτωση, Σύνταγμα και νόμος, θέτουν περιορισμούς στα δικαιώματα των αστυνομικών, δημιουργώντας μία σειρά νομικών δεσμεύσεων

Οι αστυνομικοί ως Έλληνες, απολαμβάνουν προφανώς τα θεμελιώδη δικαιώματα που έχουν αναγνωριστεί από το Σύνταγμα για όλους τους Έλληνες πολίτες, ωστόσο η υπηρεσιακή τους θέση και η φύση της, όπως είναι φυσικό, παραχωρεί προς το πρόσωπό τους κάποια επιπλέον δικαιώματα, αλλά τους υποβάλλει και σε πρόσθετους περιορισμούς κάποιων ελευθεριών τους, οι οποίοι και πηγάζουν από τις αυξημένες υποχρεώσεις της επαγγελματικής τους ιδιότητας.³³

Το προσωπικό της Ελληνικής Αστυνομίας είναι ένοπλο και στρατιωτικά οργανωμένο, υπάγεται σε πειθαρχικούς κανόνες, αντίστοιχους με αυτούς των Ενόπλων Δυνάμεων και σε κάθε περίπτωση αναγκαίας παρέμβασής του, θεωρείται ότι βρίσκεται σε διατεταγμένη υπηρεσία. Για την εκτέλεση της αποστολής του, το υπηρετούν αστυνομικό προσωπικό, είναι εφοδιασμένο με τα απαραίτητα μέσα και εξοπλισμό. Και στην περίπτωση αυτής της ειδικής κυριαρχικής σχέσης, όπως και στον τομέα των Ενόπλων Δυνάμεων, δεν εφαρμόζονται μόνο οι διατάξεις του υπαλληλικού κώδικα, αλλά διέπεται από ειδική νομοθεσία. Οι υποχρεώσεις που γεννά η αποστολή της Ελληνικής Αστυνομίας, η οποία έγκειται στη διασφάλιση της δημόσιας τάξης, έχουν ως απότοκο μία σειρά

³² Δαγτόγλου «Συνταγματικό Δίκαιο-Ατομικά Δικαιώματα, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσπικη, σελ 93

³³ Παπαϊωάννου Ζ., «Αστυνομικό Δίκαιο», σελ 41

περιορισμών, ως προς τα ατομικά δικαιώματα του αστυνομικού προσωπικού.³⁴

Πριν την ανάλυση της περιστολής των δικαιωμάτων των υποκειμένων στη συγκεκριμένη ειδική σχέση εξουσίασης, χρήσιμη φαίνεται η παράθεση των ιδιαίτερων υποχρεώσεών τους, οι οποίες καθορίζονται από τη φύση της αποστολής τους και επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό την άσκηση των ατομικών τους ελευθεριών. Στις πιο βασικές υποχρεώσεις συγκαταλέγονται η αυξημένη υποχρέωση νομιμοφροσύνης, η υποχρέωση τήρησης της αρχής της νομιμότητας, υποχρέωση επέμβασης προς αποφυγή της αυτοπροσβολής της ζωής, υποχρέωση αποφυγής κατάχρησης εξουσίας, υποχρέωσης εχεμύθειας κ.α.

Όπως συμβαίνει και στο πεδίο των Ενόπλων Δυνάμεων, υπάρχει ένα πλέγμα ατομικών δικαιωμάτων, το οποίο πρέπει να μένει ανέγγιχτο από κάθε περιορισμό και αυτό συμπεριλαμβάνει την αρχή της ισότητας, την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας, ενώ παρατηρείται μεγαλύτερη ευελιξία σε σχέση με τον τομέα των Ενόπλων Δυνάμεων, στον τομέα της συλλογικής δράσης, καθώς οι αστυνομικοί μπορούν να συνέρχονται και να μετέχουν ελεύθερα σε μη κερδοσκοπικά σωματεία, ακόμη και να ιδρύουν δικά τους σωματεία, με την απαγόρευση προφανώς και σε αυτή την περίπτωση, ίδρυσης και συμμετοχής σε κερδοσκοπικό συνεταιρισμό, καθώς και σε ενώσεις που επιδιώκουν πολιτικούς σκοπούς. Ουσιώδης επίσης, κρίνεται η αναφορά στα δικαιώματα επανόρθωσης και απάντησης στον τύπο, λόγω ανακριβούς δημοσίευσης, καθώς και στην ιδιαίτερη ποινική προστασία που απολαμβάνουν, βάσει των διατάξεων για την απείθεια, την αντίσταση κατά της Αρχής και την περιύβριση της αρχής.

Όπως είναι φυσικό όμως, η υπαγόρευση της τήρησης ενός γενικότερου καθεστώτος πειθαρχίας, λόγω της φύσης του επαγγέλματος του αστυνομικού, έχει ως αποτέλεσμα την περιστολή κάποιων δικαιωμάτων τους.

Ξεκινώντας από το δικαίωμα στην προστασία της ζωής και της σωματικής ακεραιότητας, αυτή διακυβεύεται από το χαρακτήρα της αποστολής τους και των υπηρεσιών που προσφέρουν οι αστυνομικοί. Κάθε ενέργεια που πραγματοποιούν, κατά το έργο της προστασίας της δημόσιας τάξης, ενέχει τον κίνδυνο

³⁴ Παπαϊωάννου Ζ., «Αστυνομικό Δίκαιο», σελ 62

τραυματισμού ή ακόμη και θανάτου τους. Στην περίπτωση αυτή η διακινδύνευση κρίνεται πιο έντονη σε σχέση με τις ΕΔ, λόγω της αμεσότητας και της συχνότητας των επεμβάσεών τους.

Και στην περίπτωση του αστυνομικού προσωπικού, όπως και του στρατιωτικού, τίθενται περιορισμοί ως προς την ελευθερία των μετακινήσεων, λόγω της υπηρεσιακής τους κατάστασης, πράγμα που συμβαίνει κυρίως λόγω των μεταθέσεων, αλλά και λόγω εκτάκτων αναγκών της υπηρεσίας, που μπορεί να απαιτήσει ανά πάσα στιγμή τη συνδρομή τους. Σαφώς και εδώ, οι εν λόγω περιορισμοί χρειάζεται να υπακούουν στο πλαίσιο γενικότερων διατάξεων και αρχών, ώστε να μην καθίστανται αυθαίρετες.

Άξιο αναφοράς, είναι το γεγονός ότι οι αστυνομικοί στην περίπτωση που επιθυμούν να συνάψουν γάμο με πρόσωπα αλλοδαπής υπηκοότητας, απαιτείται να έχουν άδεια από την υπηρεσία τους. Ο συγκεκριμένος περιορισμός θίγει το δικαίωμα στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας του αστυνομικού, καθώς παρεισφρέει στη σφαίρα της προσωπικής οικογενειακής του ζωής, κάτι το οποίο δεν υφίσταται στο πεδίο των Ενόπλων Δυνάμεων πλέον (παλαιότερα υπήρχαν κριτήρια ως προς την επιλογή συζύγου και στις ΕΔ).

Υποχρεωτική καθίσταται επίσης για τους αστυνομικούς και η πολιτική ουδετερότητα, καθώς βάσει του άρθρου 29 παρ. 3 του Συντάγματος, τους επιβάλλεται η αποστασιοποίηση από τις πολιτικές και κομματικές συναθροίσεις και τις γενικότερες δράσεις πολιτικού χαρακτήρα, ακόμη και η εκδήλωση γνώμης υπέρ ή κατά πολιτικού κόμματος.

Επιπλέον, ισχύει και στις τάξεις της αστυνομίας, η απαγόρευση του δικαιώματος της απεργίας, με βάση το άρθρο 23 παρ. 2 του Συντάγματος. Από την άλλη, δικαίωμα σύστασης επαγγελματικών ενώσεων υπάρχει, σε αντίθεση με τους στρατιωτικούς. Σε καμία περίπτωση όμως αυτό δεν πρέπει να συγχέεται με το δικαίωμα στην απεργία.

Όμοια με τους περιορισμούς που ισχύουν για τους στρατιωτικούς, είναι και η απαγόρευση άσκησης ελεύθερου επαγγέλματος, ενώ προβλέπεται ρητή απαγόρευση έγγραφης έκφρασης απόψεως ή δημόσιας κριτικής για τη λειτουργία της υπηρεσίας, για πράξεις συναδέλφων, όπως και δημοσίευσης

άρθρων, παρά τις διατάξεις των κανονισμών και των άλλων διαταγών της υπηρεσίας.

Όπως και να 'χει, κάθε περιορισμός της πραγματικής ελευθερίας του αστυνομικού προσωπικού, θα πρέπει να υπηρετεί πιστά την αρχή της αναλογικότητας και να προάγει την ανάπτυξη της δραστηριότητάς τους, μέσα στο κοινωνικό γίνεσθαι. Η σημασία της αποφυγής δυσανάλογης επιβάρυνσης των δικαιωμάτων τους και δυσχέρειας του έργου τους, είναι μείζονος σημασίας, διότι το έργο που επιτελούν είναι κοινωνικό και άπτεται της άμεσης επικοινωνίας με τον πολίτη και των κοινωνικών προβλημάτων. Ο αστυνομικός είναι υποκείμενο δικαίου, φορέας δικαιωμάτων και υποχρεώσεων και σε καμία περίπτωση ο περιορισμός που υφίστανται τα δικαιώματά του, δεν πρέπει να ξεπεράσει τα άκρα όρια, ενώ στη συγκεκριμένη ειδική σχέση εξουσίας, η αρχή της αναλογικότητας διαδραματίζει σοβαρό ρόλο στην εξισορρόπηση των παραγόντων που προκύπτουν αφενός λόγω της σχέσης αστυνομικού-κράτους και αφετέρου λόγω της τριμερούς σχέσης μεταξύ κράτους-αστυνομικού-πολίτη³⁵.

δ) Σύγκριση συνταγματικής θέσης στρατιωτικού και αστυνομικού προσωπικού

Γίνεται αντιληπτό ότι και στις δύο μορφές ειδικών κυριαρχικών σχέσεων που αναλύθηκαν, υπάρχει σύμπτωση στην περιστολή των ατομικών δικαιωμάτων των υποκειμένων τους. Οι κυριότερες διαφορές δεν εντοπίζονται στους περιορισμούς που εισάγονται από το Σύνταγμα ή με νόμο, αλλά σε αυτούς που τίθενται από το εσωτερικό δίκαιο κάθε ειδικής σχέσης και συνιστούν το πειθαρχικό τους δίκαιο. Αυτό που παρατηρούμε είναι ίσως ένας μεγαλύτερος περιορισμός του δικαιώματος της ανθρώπινης ζωής, του προσωπικού της Ελληνικής Αστυνομίας, καθώς η έκθεση στον κίνδυνο είναι πιο συχνή σε σχέση με το στρατιωτικό προσωπικό, δεδομένης της κατάστασης ειρήνης στην οποία τελεί μακροχρόνια η χώρα μας και συνεπώς δεν είναι τόσο έντονο το στοιχείο της διακινδύνευσης, κατά τις παρούσες πάντα συνθήκες. Ομοίως, το δικαίωμα της ανάπτυξης της προσωπικότητας θίγεται περισσότερο στο υπηρετούν προσωπικό

³⁵ Παπαϊωάννου Ζ., «Αστυνομικό Δίκαιο», σελ 61

στην Ελληνική Αστυνομία, σε σχέση με το προσωπικό των Ενόπλων Δυνάμεων, αφού σχετικοί περιορισμοί άπτονται και της οικογενειακής κατάστασης του αστυνομικού, όπως προαναφέρθηκε. Αντίστοιχα, υπάρχει μικρότερη διάσταση, ως προς την περιστολή των δικαιωμάτων συλλογικής δράσης των αστυνομικών, σε σχέση με τους στρατιωτικούς, οι οποίοι υπόκεινται σε αυστηρότερους περιορισμούς.

Οι μικρές διαφοροποιήσεις που συναντώνται, απορρέουν από τη διαφορετική φύση της κάθε ειδικής κυριαρχικής σχέσης και της αποστολής με την οποία είναι επιφορτισμένα τα υποκείμενα της. Ρόλο παίζει βέβαια και η επίδραση, στην ειδική σχέση αστυνομίας-κράτους, η γενική σχέση πολίτη-κράτους, η οποία παρεισφρεί στην ειδική σχέση, κάτι που δεν συμβαίνει στις Ένοπλες Δυνάμεις. Ο πιο δεδομένος παράγοντας και στις δύο περιπτώσεις όμως, είναι ότι δεν πρέπει κανένας περιορισμός να σπιλώνει την ουσία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, καθώς πέρα από τον κίνδυνο καταστρατήγησης συνταγματικών θεσμών, ελλοχεύει και ο κίνδυνος επέλευσης αναποτελεσματικότητας στην δύσκολη αποστολή που έχουν αναλάβει τα συγκεκριμένα άτομα, λόγω μίας ενδεχόμενης εκτεταμένης αυθαιρεσίας, ως προς τις ελευθερίες τους. Για άλλη μία φορά, η αρχή της αναλογικότητας, αναδεικνύεται ως πολύτιμο εργαλείο στην αποκατάσταση των ισορροπιών που διαταράσσονται λόγω της περιστολής των ατομικών δικαιωμάτων, στο πεδίο των ειδικών κυριαρχικών σχέσεων.

Δ. Όρια χρήσης βίας για την αντιμετώπιση επειγόντων και έκτακτων περιστατικών στο πεδίο των Ενόπλων Δυνάμεων και του Σώματος της Ελληνικής Αστυνομίας με βάση την αρχή της αναλογικότητας

α) Όρια χρήσης βίας από το προσωπικό των ΕΔ

Οι περισσότεροι θυμούνται πριν τρία χρόνια, την εισβολή μέσα στον προαύλιο χώρο του στρατοπέδου Παπάγου, όπου στεγάζεται το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, καθώς και τα Γενικά Επιτελεία των Ενόπλων Δυνάμεων, μελών της αναρχικής ομάδας «Ρουβίκωνας». Σε σχετική ανακοίνωση των αρμοδίων αρχών, αναφέρθηκε πως οι εισβολείς απωθήθηκαν και εν τέλει αποχώρησαν, ενώ παράλληλα ενημερώθηκαν και οι αστυνομικές αρχές.

Οι όροι «απώθηση» και «εισβολέας», σε συνδυασμό με το γεγονός ότι στα στρατιωτικά όργανα έχει αναγνωριστεί το δικαίωμα-υποχρέωση, να φέρουν οπλισμό εντός των στρατιωτικών χώρων και αυστηρά κατά τη διάρκεια εκτέλεσης συγκεκριμένων καθηκόντων υπηρεσίας, γεννά πολλά και έντονα ερωτηματικά, ως προς το πώς ακριβώς αντιμετωπίζεται ένας εισβολέας εντός ενός στρατιωτικού χώρου και μέχρι ποιο όριο εκτείνονται οι ενέργειες απώθησής του, εκ μέρους των στρατιωτικών οργάνων. Όλα τα παραπάνω, συνθέτουν το γεγονός της χρήση βίας στο πεδίο των Ενόπλων Δυνάμεων, η μορφή και ο βαθμός της οποίας ποικίλλει ανάλογα με την παράνομη ενέργεια και τον τρόπο που αυτή εκδηλώνεται. Δεδομένου ότι ο όρος χρήσης βίας ,εμπεριέχεται τόσο σε μία απλή απώθηση όσο και στις πιο έντονες μορφές εκδήλωσής της, δημιουργείται έντονη ανησυχία για ενδεχόμενο εκτροχιασμό της κατάστασης και πιθανές τραγικές συνέπειες, κατά την εμφάνιση σχετικών περιστατικών. Τα ελάχιστα θεσμικά κείμενα που τυποποιούν, ως ένα πολύ μικρό βαθμό τις αντιδράσεις των στρατιωτικών οργάνων απέναντι σε παράνομες ενέργειες, σε συνδυασμό με την αρχή της αναλογικότητας, η οποία πρέπει να καλύπτει όλο το φάσμα σχετικών περιστατικών και να εσωκλείει τις ως ανωτέρω δράσεις των στρατιωτικών οργάνων, μέσα στα στενά της όρια, σίγουρα δίνουν μία πιο ξεκάθαρη εικόνα ως προς το περιθώριο αντίδρασης, σαφώς όμως δεν επαρκούν για την εξασφάλιση της απαραίτητης και ασφαλούς ισορροπίας. Στην παρούσα ενότητα, θα γίνει προσπάθεια καταγραφής των ορίων χρήσης βίας από τα στρατιωτικά όργανα, όπως αυτά

διαμορφώθηκαν από ορισμένες τυποποιημένες διατάξεις και φυσικά, από την αρχή της αναλογικότητας.

Αρχικά, θα πρέπει να τονιστεί πως το δικαίωμα χρήσης βίας και η δυνατότητα να φέρουν οπλισμό, δεν αφορά γενικά και αόριστα τη στρατιωτική ιδιότητα και τους υπηρετούντες στις Ένοπλες Δυνάμεις, αλλά το υπηρετούν προσωπικό το οποίο εκτελεί καθήκοντα οργάνου υπηρεσίας, κατά τη διάρκεια ακριβώς της εκτέλεσης των καθηκόντων του, ως όργανο υπηρεσίας. Σε κάθε άλλη περίπτωση, οι στρατιωτικοί ενεργούν ακριβώς όπως οι υπόλοιποι πολίτες, που τελούν σε γενική σχέση εξουσίασης προς το κράτος. Απαραίτητος, άρα, είναι ο παράγοντας του χρονικού σημείου εκτέλεσης των στρατιωτικών καθηκόντων και συγκεκριμένα κατά τη διεξαγωγή της εξωτερικής υπηρεσίας των Ενόπλων Δυνάμεων. Καθοριστικής σημασίας για την οργάνωση της εξωτερικής υπηρεσίας του στρατεύματος, αποτελεί το ΠΔ 84/2009, το οποίο θέτει τους κανόνες ασφαλείας εντός στρατοπέδων και τυποποιεί αντιδράσεις των οργάνων υπηρεσίας, για την εξασφάλιση της ασφάλειας και την απρόσκοπτη λειτουργία της υπηρεσίας των Ενόπλων Δυνάμεων.

Επιπλέον, παρατίθεται ότι, τα στρατόπεδα συνιστούν φυλασσόμενους οριοθετημένους χώρους, στις εγκαταστάσεις των οποίων απαγορεύεται η πρόσβαση κάθε μη εξουσιοδοτημένου προσώπου. Η απαγόρευση αυτή, θεσμοθετείται στον Ποινικό κώδικα και συγκεκριμένα στο άρθρο 149, περί απαγόρευσης εισόδου σε συγκεκριμένες περιοχές. Συνεπώς, κάποιος ο οποίος παραβαίνει τη συγκεκριμένη διάταξη, θεωρείται παρείσακτος ή εισβολέας και η πράξη του συνιστά ποινικό αδίκημα, γεγονός που παρέχει στα όργανα υπηρεσίας στρατιωτικών εγκαταστάσεων, το δικαίωμα να περιορίσουν τον εν λόγω παραβάτη και να ειδοποιήσουν άμεσα τις αστυνομικές αρχές, ώστε να καταφτάσουν στο χώρο του συμβάντος. Ως προς τα όρια του περιορισμού ενός εισβολέα ή παρείσακτου, επειδή αποκλειστικός σκοπός είναι η παράδοσή του στην αρμόδια αρχή, σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να λαμβάνει ακραίες μορφές. Αντίθετα, σε πρώτο στάδιο θα πρέπει να ενημερώνεται λεκτικά για την παράβαση του και να προειδοποιείται να ακινητοποιηθεί και στη συνέχεια να κρατείται εντός συγκεκριμένου χώρου ή εντός σχηματισθέντος κλοιού προσώπων, μέχρι την άφιξη των αστυνομικών αρχών. Πρόκειται για μία γενική έννοια του όρου σύλληψη, όπως αυτή αποτυπώνεται στο άρθρο 275 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας και πρέπει να

διέπεται από τις επιταγές του άρθρου 78 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, σύμφωνα με το οποίο ο συλληφθείς πρέπει να αντιμετωπίζεται με κάθε δυνατή ευγένεια και σεβασμό της τιμής του, ενώ τα όργανα που προβαίνουν στη σύλληψη, νομιμοποιούνται να μεταχειρίζονται βία και να δεσμεύουν το δράστη, μόνο όταν υπάρχει έντονη αντίσταση, κίνδυνος φυγής, καθώς και σε περιστατικά που η χρήση βίας κρίνεται αναγκαία για την προστασία έννομων αγαθών τρίτων. Σε κάθε περίπτωση, επειδή την επίσημη δικαιοδοσία για τη σύλληψη ιδιωτών έχει η Αστυνομική αρχή, η χρήση βίας από τα όργανα υπηρεσίας ενός στρατοπέδου θα πρέπει να αποτελεί την έσχατη λύση, όταν δε ο παραβάτης φέρει τη στρατιωτική ιδιότητα, αρμόδια αρχή που πρέπει να ειδοποιείται είναι η στρατονομία, ναυτονομία ή αερονομία αντίστοιχα.

Ως προς τη μορφή αντίδρασης σε πιθανές παράνομες ενέργειες των εισβολέων και τους περιορισμούς χρήσης βίας από τα όργανα υπηρεσίας ενός στρατοπέδου, θα πρέπει να πραγματοποιούνται με γνώμονα το ΠΔ 84/2009, καθώς αποτελεί το μόνο θεσμοθετημένο και συγκεκριμένο κείμενο, πάντα σε συνδυασμό με την αρχή της αναλογικότητας, αλλά και με οδηγό τις διατάξεις του Ποινικού δικαίου, με αποτέλεσμα να δημιουργείται μια αλληλουχία νομικών προϋποθέσεων.

Η χρήση βίας, εκ μέρους των οργάνων υπηρεσίας, συνιστά προσβολή των εννόμων αγαθών της σωματικής ακεραιότητας και της ανθρώπινης ζωής και κατ' επέκταση έγκλημα. Ο ποινικός κώδικας όμως, προβλέπει άρση του άδικου χαρακτήρα της βίαιης πράξης, στην περίπτωση του άρθρου 22 περί άμυνας. Η άμυνα αποτελεί θεσμό αυτοπροστασίας των φορέων των εννόμων αγαθών απέναντι στις άδικες προσβολές τους και παράλληλη στέρξη, στο αναγκαίο μέτρο, του δικαιώματος προστασίας των αγαθών εκείνου που επιχειρεί άδικη επίθεση. Για να αναγνωριστεί η άμυνα ως λόγος άρσης του άδικου χαρακτήρα μιας πράξης, θα πρέπει να υπάρχει επίθεση άμεση και αδικαιολόγητη και η άμυνα να αποτελεί το μόνο μέσο για την αποτροπή μιας επερχόμενης βλάβης. Αυτό σημαίνει ότι κάποιο όργανο υπηρεσίας για παράδειγμα, δεν υποχρεούται σε άτακτη υποχώρηση μπροστά σε μία πράξη βίας ενός παραβάτη, καθώς κάτι τέτοιο θα αποτελούσε υποχώρηση της ίδιας της έννομης τάξης μπροστά στον άδικο χαρακτήρα μιας πράξης. Δεν πρέπει ωστόσο να ξεπερνά κανείς το αναγκαίο μέτρο για την απόκρουση μιας επίθεσης, καθώς αυτό

συνιστά υπέρβαση της άμυνας, πράξη η οποία επίσης με τη σειρά της, συνιστά παράνομη πράξη. Επιπλέον, νοείται άμυνα και υπέρ τρίτου, πράγμα που σημαίνει ότι ένα όργανο υπηρεσίας που αντιλαμβάνεται ότι έτερος διατρέχει κίνδυνο από επίθεση, μπορεί να επέμβει κατά του επιτιθέμενου. Εφαρμόζεται λοιπόν, διάχυτα στην περίπτωση της άμυνας η αρχή της αναλογικότητας, σύμφωνα με την οποία η αντίδραση σε κάθε παράνομη πράξη, θα πρέπει να είναι αναγκαία, σύμμετρη με το μέγεθος της πράξης και θα πρέπει πάντα να επιδιώκεται η ελάχιστη βλάβη και το ηπιότερο μέσο, καθώς και η αποφυγή δυσανάλογων και υπερβολικών συνεπειών. Κάθε μορφή βίας λοιπόν εντός στρατοπέδου εκ μέρους των οργάνων υπηρεσίας τους, θα πρέπει να διέπεται από την αρχή ως το τέλος, από την αρχή της αναλογικότητας.

Ανατρέχοντας στο ΠΔ 84/2009, το οποίο και αποτελεί μια πιο συγκεκριμένη κωδικοποίηση των ενεργειών για την αντιμετώπιση περιστατικών βίας και σε μία προσπάθεια για μία γενική κωδικοποίηση της κατάστασης άμυνας και της αρχής της αναλογικότητας στις περιπτώσεις αυτές, συνάγεται πως τα όργανα υπηρεσίας θα πρέπει να προβαίνουν σε χρήση βίας μέσω του όπλου ή της ξιφολόγχης τους, υπό την αυστηρή προϋπόθεση ότι έχοντας πρώτα δηλώσει την ιδιότητά τους, θα προειδοποιήσουν τον εισβολέα σαφώς και ρητά για την επικείμενη χρήση όπλου, παρέχοντας του επαρκή χρόνο ανταπόκρισης, εκτός και αν κρίνεται μάταιο υπό τις συγκεκριμένες περιστάσεις. Επιπροσθέτως, θα πρέπει να έχουν εξαντληθεί όλα τα ηπιότερα του πυροβολισμού μέσα και η χρήση του όπλου, να μην κρίνεται υπερβολική σε σχέση με το είδος της απειλούμενης επίθεσης.

Σε μία απόπειρα μετάφρασης των παραπάνω, με βάση πάντα τις διατάξεις του ΠΔ, αναφέρεται ως παράδειγμα ότι το όργανο υπηρεσίας, το οποίο δέχεται εξύβριση ή ακόμη και απειλές από παραβάτη, χωρίς ο τελευταίος να προβαίνει σε περαιτέρω ενέργειες, δεν δικαιούται σε καμία περίπτωση να κάνει χρήση του όπλου του, έστω και για εκφοβισμό πυροβολώντας στον αέρα, ενώ σε περίπτωση που δέχεται επίθεση με ρήξη διαφόρων επικίνδυνων αντικειμένων που απειλούν σοβαρά τη σωματική του ακεραιότητα, μπορεί κατόπιν ρητής προειδοποίησής, να βάλει στον αέρα για εκφοβισμό. Ακόμη, θα πρέπει να συνεξετασθεί εάν ο επιτιθέμενος φέρει μαζί του επικίνδυνα μέσα ή όπλα και να πράττει αναλόγως. Για παράδειγμα, εάν ο παραβάτης δεν κρατάει κάποιο όπλο ή μαχαίρι και τρέχει απλώς προς το μέρος του, η πιο

κατάλληλη αντίδραση, με βάση τις διατάξεις περί άμυνας και την αρχή της αναλογικότητας, θα είναι να αμυνθεί προτείνοντας το όπλο του και αποκρούοντας την επίθεση που δέχεται, ενώ σε περίπτωση που διακρίνει ότι κρατάει μαχαίρι ή γενικά κάποιο αιχμηρό αντικείμενο, μετά τις προειδοποιήσεις και τον εκφοβισμό με πυροβολισμούς στον αέρα και εφόσον φαίνεται ότι ο εισβολέας εμμένει στην πρόθεση για επίθεση μπορεί να κάνει χρήση της ξιφολόγχης ή ακόμη και του όπλου του, εάν κρίνει ότι δεν είναι δυνατή η απόκρουση της επίθεσης διαφορετικά, επιδιώκοντας πάντα σε πρώτη φάση τον τραυματισμό και όχι τον θάνατο του επιτιθέμενου. Θα πρέπει να εξαντλούνται σε κάθε περίπτωση και εφόσον αυτό είναι δυνατό φυσικά, όλα τα περιθώρια αντίδρασης, μέχρι τη χρήση του έσχατου μέσου.

Τα παραπάνω παραδείγματα, αποδίδονται με πιο γενική μορφή, στα άρθρα του ΠΔ 84/2009. Ειδικότερα τώρα, στο άρθρο 13 παρ. 3, όπου ορίζονται συγκεκριμένα καθήκοντα, αναφέρεται πως ο αρχιφύλακας, ακολουθώντας πάντα τα προβλεπόμενα στα σχετικά σχέδια ασφαλείας, γίνεται να κάνει χρήση όπλων, σε περίπτωση επίθεσης κατά του φυλακίου ή άλλου χώρου ευθύνης του, χωρίς προηγούμενη εντολή του επόπτη ασφαλείας, αλλά μεριμνώντας για ενημέρωση του. Όμως, βλέπουμε ότι δεν προσδιορίζονται ακριβώς οι παράμετροι για τη χρήση οπλισμού, άρα διαπιστώνουμε κενό, το οποίο η αρχή της αναλογικότητας και οι διατάξεις περί άμυνας, καλύπτουν μόνο εν μέρει, με αποτέλεσμα να καθίσταται δυσχερής η εξαγωγή ασφαλούς συμπεράσματος. Αν για παράδειγμα, όχλος άοπλων επιτίθεται πετώντας μεγάλες πέτρες κατά του φυλακίου και δεν συμμορφώνεται με τις προειδοποιήσεις, κρίνεται σκόπιμο να υπάρξουν πυροβολισμοί στον αέρα για εκφοβισμό προκειμένου να σταματήσει η επίθεση και να αποφευχθεί τραυματισμός αρχιφύλακα και σκοπών;

Προχωρώντας στα επόμενα άρθρα και συγκεκριμένα στο άρθρο 15, περιγράφονται τυποποιημένες αντιδράσεις των οργάνων υπηρεσίας, σε ενδεχόμενες επιθέσεις. Ειδικότερα, σε περίπτωση που αντιλαμβάνεται παράνομες ενέργειες και κίνδυνο ζωής, αναφωνεί στον εισβολέα και ειδοποιεί τα υπόλοιπα όργανα υπηρεσίας. Εάν ο εισβολέας δεν συμμορφώνεται στις υποδείξεις για ακινητοποίηση και δεν υπακούει τις προειδοποιήσεις, καλεί εκ νέου τα υπόλοιπα όργανα υπηρεσίας και εφόσον ο εισβολέας δείχνει την πρόθεση για επίθεση ή βιαιοπραγία πυροβολεί στον αέρα για εκφοβισμό και αν δεν υπάρξει και πάλι συμμόρφωση

βιαιοπραγεί ο ίδιος προτείνοντας σε πρώτη φάση το όπλο του για απόκρουση και σε δεύτερη φάση κάνοντας χρήση της ξιφολόγχης του, εφόσον εξαντλήθηκαν όλα τα ηπιότερα μέσα, εκτός και αν αυτά δεν είναι προσφορά η διαθέσιμα.

Επιτρεπτή είναι επίσης η χρήση όπλου, σύμφωνα πάντα με το προεδρικό διάταγμα, εκ μέρους των οργάνων υπηρεσίας για πλήξη μη ζωτικών οργάνων ενός επιτιθέμενου, προκειμένου να αποφευχθεί ο αφοπλισμός του στρατιωτικού προσώπου, καθώς και για την αποτροπή τέλεσης επικίνδυνου κακουργήματος (π.χ εμπρησμός ή πρόκληση έκρηξης), όπως επίσης και για την απόκρουση ένοπλης επίθεσης, κατά τρόπο που κάθε καθυστέρηση, καθιστά την άμυνα αναποτελεσματική. Η χρήση όπλου για πλήξη ζωτικών οργάνων από την άλλη, επιτρέπεται όταν η επίθεση είναι ενωμένη με επικείμενο κίνδυνο θανάτου ή βαριά σωματική βλάβη του ίδιου του οργάνου υπηρεσίας ή τρίτου. Εάν δηλαδή κάποιος εισβολέας κρατάει όπλο, ο σκοπός θα πρέπει αφού τον προειδοποιήσει να σταματήσει και αυτός δεν υπακούσει, αρχικά να τον εκφοβίσει πυροβολώντας στον αέρα και αν δεν πτοηθεί και συνεχίσει σηκώνοντας το όπλο του και πλησιάζοντας τον, να πυροβολήσει εναντίον του πλήττοντας ζωτικά σημεία ή όχι, ανάλογα με τον βαθμό του κινδύνου που διατρέχει και την απόσταση που τον έχει προσεγγίσει ο παραβάτης. Σε κάθε περίπτωση, απαγορεύεται η πλήξη ζωτικών σημείων όταν πρόκειται για ανήλικο δράστη, εκτός και αν δεν υπάρχει άλλος τρόπος για την απόκρουση της επίθεσης, όπως απαγορεύεται επίσης ενάντια σε πρόσωπα που τρέπονται σε φυγή, καθώς και όταν υπάρχει κίνδυνος να τραυματιστούν άοπλοι ή τρίτος από αστοχία. Σε περιπτώσεις ακόμη, που κάποιος βρίζει ή και απειλεί κάποιο όργανο υπηρεσίας ή ακόμη βιαιοπραγεί εναντίον του πετώντας πέτρες, αλλά βρίσκεται σε σημείο εκτός χώρου ευθύνης του, οφείλει να ειδοποιήσει τις αστυνομικές αρχές, γιατί όπως αναφέρθηκε εξ αρχής, το δικαίωμα χρήσης βίας αναγνωρίζεται στα όργανα υπηρεσίας μόνο εντός των ορίων της στρατιωτικής εγκατάστασης στην οποία ασκούν τη δεδομένη στιγμή καθήκοντα οργάνου υπηρεσίας.

Τέλος, εναλλακτικές μέθοδοι για αποτροπή εισβολέων και παρείσακτων, όπως η χρήση άσφαιρων ή ειδικών σπρέι, απαγορεύεται καθώς μέχρι σήμερα δεν έχει προβλεφθεί νομοθετικό πλαίσιο για τη χρήση τους ούτε από την Ελληνική Αστυνομία. Όταν επιτραπεί, επαφίεται στην κρατική βούληση η

επανεξέταση του ζητήματος της χρήσης τους από τις στρατιωτικές αρχές.

Οφείλουμε να αναφέρουμε πάντως, ότι υπό κανονικές συνθήκες, τα όπλα των οργάνων υπηρεσίας πρέπει να είναι κενά και τα πυρομαχικά εντός των ειδικών θηκών, εκτός κι αν έκτακτες καταστάσεις επιβάλλουν τη γέμιση των όπλων, απόφαση που λαμβάνεται με διαταγή των οικείων Γενικών Επιτελείων και κατόπιν σωστής εκτίμησης της κατάστασης, σε συνδυασμό με τη σοβαρότητα της αποστολής κάθε θέσης.

Κατόπιν όσων προεκτέθησαν, γίνεται εμφανές ότι είναι επιτακτική η ανάγκη για περαιτέρω τυποποίηση των αντιδράσεων των στρατιωτικών οργάνων για την αντιμετώπιση περιστατικών βίας, καθώς οι υπάρχουσες διατάξεις προσφεύγουν αναγκαστικά στην αρχή της αναλογικότητας, για να καλυφθούν τα κενά τους. Επειδή τα αγαθά που απειλούνται όμως, είναι υψίστης σημασίας, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι πρόκειται για περιστατικά που απαιτούν άμεση αντίδραση, καθαρό νου και διαύγεια κρίσεως, επιβάλλεται η πιο στενή οριοθέτηση των όσων αναλύθηκαν ανωτέρω και η τυποποιημένη καταγραφή ενεργειών δράσης-αντίδρασης, ώστε να μην έγκειται απλά και μόνο στην κρίση του εκάστοτε οργάνου υπηρεσίας, η εκτίμηση της κατάστασης και το περιθώριο των ενεργειών που αυτή του επιτρέπει. Κάθε άνθρωπος έχει ένα δικό του αξιολογικό σύστημα στάθμισης των συνθηκών, γεγονός που απροκάλυπτα καταδεικνύει στη συγκεκριμένη περίπτωση την έντονη ανάγκη για την περαιτέρω συγκεκριμενοποίηση και εξειδίκευση της αρχής της αναλογικότητας, στον τομέα της χρήσης βίας από στελέχη των Ενόπλων Δυνάμεων.

β) Όρια χρήσης βίας από το αστυνομικό προσωπικό

Το ζήτημα της αστυνομικής βίας μονοπωλεί στις μέρες μας τη δημόσια συζήτηση, με ποικίλα επιχειρήματα για το πλαίσιο της νομιμότητας της και τα επιτρεπόμενα όρια άσκησης της, αναδεικνύοντας τις καταλυτικές συνέπειες της, στις σχέσεις αστυνομίας-κοινωνίας.

Σύμφωνα με το Γερμανό κοινωνιολόγο Μαξ Βέμπερ, η εκάστοτε κυρίαρχη πολιτική τάξη που κατέχει και ασκεί το

μονοπώλιο της κρατικής βίας, δεν αποτέλεσε και δεν αποτελεί, σε καμία απολύτως περίπτωση, τη νομιμοποιητική βάση για την άσκηση οποιασδήποτε κρατικής βίας, για το λόγο ότι η άσκηση κρατικής βίας δεν συνάδει με τις αρχές και τις αξίες του δημοκρατικού πολιτεύματος. Άρα, είναι εσφαλμένο να υποστηρίζεται ότι η αστυνομική βία είναι "προνόμιο" της κρατικής εξουσίας.

Η αστυνομική βία αποτελούσε ανέκαθεν το χαρακτηριστικό γνώρισμα της κρατικής καταστολής, σε όλες ανεξαιρέτως τις δημοκρατίες του δυτικού κόσμου. Και, δυστυχώς, η κρατική βία εκδηλώνεται πάντοτε μέσω της αστυνομίας, αποτελούσα τον κατεξοχήν κατασταλτικό κρατικό μηχανισμό. Και στο σημείο αυτό αντιλαμβανόμαστε το διπλό ρόλο της αστυνομίας, αφού από τη μία εγγυάται την προστασία των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων των πολιτών, ενώ παράλληλα χρησιμοποιείται από την πολιτική εξουσία και ως κατασταλτικός μηχανισμός, για την εφαρμογή του νόμου και την επιβολή της νομιμότητας. Η αστυνομία δηλαδή, αποτελεί τη μόνη κρατική υπηρεσία στην οποία απευθύνεται ο πολίτης για την προστασία των συνταγματικά κατοχυρωμένων ελευθεριών του, αλλά και το κράτος για την προστασία της έννομης τάξης. Αναπόφευκτο αποτέλεσμα αυτής της κατασταλτικής διάστασης της αστυνομίας, είναι η επισκίαση του κοινωνικού ρόλου της.

Το κριτήριο με βάση το οποίο προσδιορίζεται το όριο της αποδεκτής βίας και το οποίο διαχρονικά υποστηρίζεται απ' όλους τους ειδικούς, είναι σαφώς αυτό της αναλογικότητας. Η βία των οργάνων καταστολής οφείλει να είναι ανάλογη αφενός μεν, με τον βαθμό αντίδρασης και τη δυνατότητα αντίστασης του παραβατικού ατόμου, αφετέρου δε με την επικινδυνότητά του, δηλαδή την κοινωνική αξία του αγαθού που ο καταστελλόμενος απειλεί και γι' αυτό το λόγο, προς αποτροπή της πράξης, του ασκείται ανάλογη δημόσια βία. Δυστυχώς όμως, όπως συμβαίνει και στο πεδίο των Ενόπλων Δυνάμεων, η έντονα θεωρητική διάσταση της αρχής της αναλογικότητας, καθιστά απαραίτητη την πιο ακριβή τυποποίηση των ορίων χρήσης βίας από την αστυνομία, καθώς μέσα σε μια παρούσα έκρυθμη κατάσταση, δεν είναι πάντα εφικτή η ορθή στάθμιση των παραγόντων, με μία απλή θεωρητική προσέγγιση του πρόσφορου και του αναγκαίου.

Δεδομένης, λοιπόν, της επέκτασης και διείσδυσης της αστυνομικής εξουσίας σε ένα ευρύτατο πεδίο των ατομικών εννόμων αγαθών και δικαιωμάτων των πολιτών, συχνά τα όρια μεταξύ νομιμότητας και παρανομίας δεν είναι απολύτως σαφή, ούτε για τους πολίτες, ούτε και για τους ίδιους τους αστυνομικούς, ενώ δεν είναι λίγες οι φορές που οι διά χρήσεως βίας επιχειρησιακές ενέργειες των αστυνομικών δράσεων, όχι μόνο κατακρίνονται ως υπερβολικές και καταχρηστικές, αλλά λογίζονται ως παράνομες και αξιόποινες. Αν αναλογιστούμε μάλιστα ότι η χρήση τέτοιας βίας συνιστά πάντοτε μία αρχικά άδικη συμπεριφορά, καθίσταται πρόδηλη ανάγκη διερεύνησης και προσδιορισμού των λόγων εκείνων που αίρουν τελικώς τον (αρχικά)άδικο χαρακτήρα της, ούτως ώστε να καταστούν εναργέστερες οι προϋποθέσεις υπό τις οποίες δύναται η αστυνομική δράση να ασκείται νομίμως³⁶.

Αρχικά, θα πρέπει να τονιστεί ότι η λήψη αστυνομικών υλικών μέτρων, συνδέεται άμεσα με τον «καταναγκασμό». Κι αυτό, διότι σε περιπτώσεις κατά τις οποίες οι υπόχρεοι σε συμμόρφωση ανθίστανται, η αρμόδια Αρχή, προκειμένου να καταστήσει δυνατή την επιβολή ενός μέτρου, καταφεύγει στον εξαναγκασμό, στην κάμψη δηλαδή της άρνησης του ανθιστάμενου, ακόμη και με τη χρήση βίας. Η άσκηση του καταναγκασμού, υποχρεωτικά πρέπει να υπόκειται στις αρχές της νομιμότητας και της αναλογικότητας, τυχόν δε παράνομη άσκησή του γεννά αστική ευθύνη του κράτους και ποινική ευθύνη του παρανομούντος φορέα του διοικητικού οργάνου. Πιο συγκεκριμένα, ο καταναγκασμός στο πλαίσιο της αστυνομικής δράσης, θα πρέπει να υπόκειται σε ποσοτικό περιορισμό, σύμφωνα με τον οποίο, η διοίκηση επιτρέπεται να λάβει κατά του απειθύντος προσώπου, μόνο τα μέτρα που προβλέπει ο νόμος και με τα οποία περιορίζεται η ελευθερία του διοικουμένου, αλλά και σε ποιοτικό περιορισμό, κατά τον οποίο η διοίκηση επιτρέπεται να λάβει μέτρα κατά του απειθύντος μόνον όταν αυτά τελούν σε αναλογία με την έκταση της απείθειας. Συνεπώς, υπό το πρίσμα του τελευταίου αυτού περιορισμού, επιτρέπεται μόνο η λήψη εκείνων των μέτρων, που κρίνονται αναγκαία και κατάλληλα για τη συμμόρφωση³⁷.

³⁶ Συμεωνίδου-Καστανίδου Ε., Κατάχρηση εξουσίας και ανθρώπινα δικαιώματα, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013, σελ 177

³⁷ Παπαϊωάννου Ζ., «Αστυνομικό Δίκαιο», σελ 329

Η βία στην οποία μπορούν να προβούν τα αστυνομικά όργανα εμφανίζεται με 4 μορφές: α) ψυχολογική βία, η οποία συνιστά την πιο ήπια μορφή βίας β) ενόργανη βία, η οποία αποτελεί τη βαρύτερη μορφή βίας και ασκείται με τη χρήση μηχανικών μέσων, όπως ο οπλισμός των οργάνων της Ελληνικής Αστυνομίας γ) προληπτική βία, στην οποία εντάσσονται κυρίως οι προσαγωγές πολιτών ή οι σωματικές έρευνες και δ) κατασταλτική βία, η εκδήλωση της οποίας εμφανίζεται εκ μέρους των οργάνων άσκησης αστυνομικής εξουσίας, κατά τη σύλληψη και εξέταση ατόμων σχετικά με την τέλεση ενός εγκλήματος. Όλες οι παραπάνω μορφές βίας, συνιστούν κατά τον ΠΚ άδικες πράξεις, ο άδικος χαρακτήρας τους όμως, όταν ασκείται στο πλαίσιο της αστυνομικής δράσης, αίρεται εφόσον λαμβάνει χώρα σύμφωνα με τις επιταγές των διατάξεων περί νόμιμης άμυνας και δεν υπάρχει υπέρβαση αυτής, με βάση την αρχή της αναλογικότητας.

Ο πιο βασικός λόγος όμως άρσης του αρχικώς άδικου χαρακτήρα των πράξεων βίας, στις οποίες προβαίνει συχνά το αστυνομικό προσωπικό, εντοπίζεται στο άρθρο 20 ΠΚ, όπου εισάγεται το στοιχείο της εκπλήρωσης του καθήκοντος. Καθήκον, στο πλαίσιο της νόμιμης αρμοδιότητάς τους, ασκούν τα αστυνομικά όργανα, με τις πράξεις του ποινικού δικονομικού καταναγκασμού. Ωστόσο, το στοιχείο αυτό της εκπλήρωσης καθήκοντος, κρύβει περισσότερους κινδύνους εκτροχιασμού της νομιμότητας, καθώς πολύ συχνά τα ίδια τα κρατικά όργανα αγνοούν τα νόμιμα όρια της ασκούμενης βίας, θεωρώντας ότι ακολουθώντας το γράμμα μιας διάταξης νόμου ή κανονιστικής πράξης, τηρούν τις προϋποθέσεις νόμιμης δράσης, αγνοώντας ότι οι προϋποθέσεις και τα όρια της προσβολής των θεμελιωδών ελευθεριών καθορίζονται στο Σύνταγμα, καθώς και το γεγονός ότι αυτό οριοθετεί τελικά το περιεχόμενο και την ερμηνεία των επιμέρους δικαιικών κανόνων³⁸. Με δεδομένο, λοιπόν, ότι δεν υπάρχει γενική διάταξη, βάσει της οποίας να καθίσταται επιτρεπτή η με άσκηση βίας εκπλήρωση των καθηκόντων που θεσπίζει ο νόμος, αλλά αντίθετα η εξουσιοδότηση προς χρήση τέτοιας βίας, δίνεται ρητά μόνο από συγκεκριμένες διατάξεις, κυρίως του ΚΠΔ, ορθότερο φαίνεται η δυνατότητα εξαναγκασμού προς εκπλήρωση ενός καθήκοντος, να ερείδεται στη διάταξη που επιβάλλει το

³⁸ Συμεωνίδου –Καστανίδου Ε., Κατάχρηση εξουσίας και ανθρώπινα δικαιώματα, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013, σελ 174

συγκεκριμένο καθήκον, δηλαδή η δυνατότητα εξαναγκασμού, να προβλέπεται ρητά στη διάταξη που θεσπίζει το καθήκον. Κι αυτό διότι, η υποχρέωση ανοχής ενός μέτρου δεν ισοδυναμεί με υποχρέωση ανοχής της βίας, που τυχόν ασκείται για την εκπλήρωσή του. Σε κάθε περίπτωση, βέβαια, είναι αυτονόητο ότι κατά την επιχείρηση ενεργειών επεμβατικού χαρακτήρα εκ μέρους των αρμόδιων οργάνων, η προστασία των ατομικών ελευθεριών θα πρέπει να έχει πάντοτε την πρωτοκαθεδρία, ενώ η τυχόν βία θα πρέπει να ασκείται πάντοτε υπό το φως της αρχής της αναλογικότητας³⁹.

Είναι γεγονός ότι τα περισσότερα περιστατικά βίας εκ μέρους του αστυνομικού προσωπικού, σημειώνονται κατά το στάδιο της σύλληψης, με τη στενή έννοια, η οποία αναγνωρίζεται μόνο στα κρατικά όργανα. Η σύλληψη έχει ως σκοπό τη διασφάλιση της ομαλής και δικαιότερης πορείας της δικονομικής διαδικασίας κι όχι τη διασφάλιση της αξίωσης της πολιτείας προς επιβολή ποινής. Η ενέργεια της σύλληψης, πρέπει πάντοτε να διενεργείται υπό το φως της αρχής της αναλογικότητας, η οποία λειτουργεί ως φραγμός σε περιπτώσεις τυχόν ανέλεγκτης δραστηριότητας του κράτους, σε βάρος θεμελιωδών δικαιωμάτων των πολιτών. Η απαίτηση αυτή παρουσιάζεται εντονότερη στις περιπτώσεις όπου, κατ' εφαρμογή της παρ. 2 του άρθρου 278 ΚΠΔ (όταν δηλαδή «υπάρχει ανάγκη»), η σύλληψη επιχειρείται με χρήση βίας, πχ με χρήση χειροπέδων, βιαιοπραγία κ.α. Όπως και να 'χει, οι πράξεις πρόκλησης σωματικών βλαβών κατά τη σύλληψη, χαρακτηρίζονται σε κάθε περίπτωση ως απάνθρωπη μεταχείριση, όταν αυτές υπερβαίνουν το απολύτως αναγκαίο μέτρο για την πραγματοποίησή της και εξευτελίζουν την τιμή και την υπόληψη του συλληφθέντος.

Άξια αναφοράς, είναι η περίπτωση της παρ. 5 περιπτ. γ' του άρθρου 3 του ν. 3169/2003, η οποία και ορίζει τις προϋποθέσεις πυροβολισμού-ακινητοποίησης εκ μέρους των αστυνομικών οργάνων και ορίζεται συγκεκριμένα ότι επιτρέπεται « για τη σύλληψη καταδικασθέντος ή υποδίκου ή καταδιωκόμενου που καταλαμβάνεται να τελεί επ' αυτοφώρω κακούργημα ή πλημμέλημα, εφόσον αντιδρά στη σύλληψή του και υπάρχει άμεσος κίνδυνος να κάνει χρήση όπλου». Γενική επιδίωξη του πυροβολισμού-ακινητοποίησης είναι η, με την πρόκληση

³⁹ Παπαϊωάννου Ζ., «Αστυνομικό Δίκαιο», σελ 438

σωματικής βλάβης, αδυναμία του δράστη να συνεχίσει την εγκληματική του προσπάθεια ή να αποτραπεί η βίαιη διαφυγή του. Εννοείται πως πρωταρχικός στόχος δεν είναι η πλήξη ζωτικών οργάνων, που ενδεχομένως να φέρει το θάνατο ή το βαρύ τραυματισμό του δράστη, αφού μια τέτοια ενέργεια ξεπερνάει τα όρια της αναγκαίας και πρόσφορης αντίδρασης. Ως προαναφέρθηκε, απαιτείται να υφίσταται άμεσος κίνδυνος, να χρησιμοποιηθεί από το δράστη όπλο εναντίον αστυνομικού ή τρίτου, ως όργανο αντίδρασής του, προκειμένου να αποφύγει τη σύλληψη. Η αρχή της αναλογικότητας καλύπτει και το συγκεκριμένο παράγοντα, της χρήσης όπλου από το δράστη δηλαδή, καθώς ο πυροβολισμός ακινητοποίησης δεν επιτρέπεται αν ο καταδιωκόμενος χτυπά τον αστυνομικό με ένα ξύλο για παράδειγμα, έστω κι αν ο δράστης της βίας φάνηκε να κρύβει πιστόλι, επειδή ο κίνδυνος χρήσης του δεν είναι ακόμη άμεσος .

Στο άρθρο 3 του ν. 3169/2003, περιγράφονται οι ειδικότερες προϋποθέσεις διενέργειας νόμιμου πυροβολισμού. Ουσιαστικά, με το συγκεκριμένο άρθρο επιχειρείται η εξειδίκευση της συνταγματικής αρχής της αναλογικότητας, η οποία θα πρέπει να αποτελεί οδηγό για την ερμηνεία των επιμέρους διατάξεων. Στην παράγραφο 1 του ως άνω άρθρου, προβλέπονται οι προϋποθέσεις πρόταξης του πυροβόλου όπλου. Ως πρόταξη νοείται η στόχευση με το όπλο προς την κατεύθυνση ανθρώπου. Είναι αδιάφορο αν το όπλο είναι ασφαλισμένο ή όχι και αν είναι γεμάτο ή άδειο. Θα πρέπει να στρέφεται κατά ανθρώπου και να εξαγγέλλεται με την κίνηση αυτή η απειλή πυροβολισμού εναντίον του, αν δεν συμμορφωθεί με τις οδηγίες του αστυνομικού. Βέβαια πρόταξη υφίσταται ακόμη και στην περίπτωση κατά την οποία η απειλή πυροβολισμού αποσκοπεί απλώς στην τρομοκράτηση του άλλου, χωρίς να προβάλλεται κανένα αίτημα συμμόρφωσης. Αντίθετα πρόταξη δεν υπάρχει: α) όταν ο αστυνομικός εισέρχεται σε άγνωστο χώρο με το όπλο στο χέρι του, β) όταν απλώς κρατά χωρίς να σημαδεύει ή έστω να στρέφεται προς κάποιον, γ) όταν το όπλο είναι στραμμένο προς πράγμα, εκτός αν μέσα σε αυτό υπάρχει άνθρωπος και δ) αν η στόχευση με το όπλο προς άνθρωπο δεν έγινε για να τον απειλήσει, αλλά τυχαία⁴⁰. Οι προϋποθέσεις του επιτρεπτού της πρόταξης του όπλου είναι η ύπαρξη συγκεκριμένου κινδύνου ένοπλης επίθεσης για τη ζωή ή την υγεία είτε σε βάρος του αστυνομικού είτε σε βάρος τρίτου, ενώ

⁴⁰ Μπέκα Γ., Οπλοφορία και χρήση πυροβόλων όπλων από τους αστυνομικούς, σελ 152

θα πρέπει επίσης να λαμβάνει χώρα κατά την εκτέλεση της υπηρεσίας του αστυνομικού. Έτσι, δεν επιτρέπεται η πρόταξη όπλου να γίνεται όταν ο αστυνομικός είναι εκτός υπηρεσίας (ακόμη κι αν συντρέχουν οι ως άνω προϋποθέσεις), εκτός αν πρόκειται για περίπτωση τέλεσης εγκλήματος και ο αστυνομικός εκούσια ανέλαβε έκτακτη υπηρεσία για να το αποτρέψει. Το αν ο αστυνομικός βρίσκεται εν υπηρεσία ή όχι δεν κρίνεται αποκλειστικά και μόνο από το ωράριο εργασίας του, αλλά και από το εάν στη συγκεκριμένη περίπτωση και λόγω των ιδιαίτερων συνθηκών, υφίστατο αντικειμενικά ανάγκη να παρέμβει προς εκπλήρωση των υποχρεώσεών του⁴¹. Συνεπώς, η πρόταξη του όπλου, όταν λαμβάνει χώρα υπό τις προϋποθέσεις που θέτει ο ν. 3169/2003 και συμφωνεί με τις επιταγές της αρχής της αναλογικότητας, είναι νόμιμη κι επομένως δεν τίθεται ζήτημα λόγου άρσης του αδικού.

Ως προς τη χρήση των πυροβόλων όπλων, θα λέγαμε ότι η παράνομη χρήση τους, αποτελεί το οριακό σημείο, στο οποίο η προσβολή των εννόμων αγαθών της δημόσιας τάξης και της αυθεντίας της αστυνομικής αρχής, παύει να συντελείται με διακινδύνευση και επέρχεται βλάβη τους. Η νομιμότητα της χρήσης εξαρτάται καταρχήν από την τήρηση της αρχής της απαγόρευσης του υπέρμετρου (αρχής της αναλογίας)⁴², καθώς και από άλλες προϋποθέσεις που διασφαλίζουν τη σκοπιμότητα, την αναγκαιότητα και κατ' επέκταση την τελική νομιμότητα του πυροβολισμού. Αυτές είναι η δήλωση της ιδιότητας του αστυνομικού και η προειδοποίηση του πολίτη για τον επικείμενο πυροβολισμό, η απαίτηση διαταγής ανωτέρου (αν οι αστυνομικοί λειτουργούν ως ομάδα), η οποία φυσικά δεν πρέπει να είναι αντισυνταγματική ή προδήλως παράνομη, η χρήση ηπιότερων μέσων αν με αυτά μπορεί να επιτευχθεί εξίσου αποτελεσματικά ο επιδιωκόμενος σκοπός (κλιμάκωση μέσων) και η ηπιότερη χρήση του πυροβόλου όπλου, δηλαδή εκείνη η χρήση, η οποία, σύμφωνα με το άρθρο 3 παρ. 3 του ν. 3169/2003, προκαλεί τη μικρότερη δυνατή και αναγκαία προσβολή εννόμων αγαθών των πολιτών, κατά τη νομοθετική κλιμάκωση των πυροβολισμών.

Είναι φανερό ότι παρά τα όσα ισχύουν, με βάση θεσμοθετημένα κείμενα και με όσα επιτάσσει η αρχή της αναλογικότητας, εντοπίζεται έντονη παθογένεια στον τομέα της αστυνομικής κατασταλτικής δράσης. Τα περιστατικά αστυνομικής βίας και

⁴¹ Μπέκα Γ., Οπλοφορία και χρήση πυροβόλων όπλων από τους αστυνομικούς, σελ 159

⁴² Παπαϊωάννου Ζ., Η αρχή της αναλογικότητας κατά την άσκηση αστυνομικής εξουσίας, σελ 96

αυθαιρεσίας ενυπάρχουν στις αστυνομίες όλων των χωρών ανεξαιρέτως. Η εξάλειψη τους δυστυχώς είναι αδύνατη, ο περιορισμός τους όμως είναι δυνατός μέσα από σύγχρονες μορφές αστυνομικής εκπαίδευσης, με τη χρήση νέων τεχνολογιών και με τη θέσπιση αποτελεσματικών μηχανισμών ελέγχου των αστυνομικών δράσεων. Μία σύγχρονη αστυνομία κτίζεται στη βάση σύγχρονων μεθόδων και πρακτικών αστυνόμευσης, με απόλυτο σεβασμό των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων των πολιτών, η προστασία των οποίων άλλωστε αποτελεί την πεμπτούσια της αποστολής της.

γ) Σύγκριση ΕΔ Και Αστυνομίας ως προς τα όρια χρήσης βίας

Σε μία προσπάθεια σύγκρισης της αντιμετώπισης των ορίων χρήσης βίας στον τομέα των Ενόπλων Δυνάμεων και της Ελληνικής Αστυνομίας, αντιλαμβανόμαστε προφανώς ότι, ως προς το υπηρετούν στο αστυνομικό σώμα προσωπικό, αναγνωρίζεται ένα ευρύτερο φάσμα ενεργειών, αφού και τα τυποποιημένα κείμενα που διέπουν τις σχετικές αντιδράσεις διαφέρουν στις δύο κατηγορίες, γεγονός βέβαια που δικαιολογείται απόλυτα και από την κατασταλτική δράση της ελληνικής αστυνομίας και την ανάγκη για άμεση επέμβασή τους, προς αποτροπή και πάταξη παράνομων και εγκληματικών συμβάντων. Όπως αναφέρθηκε, στο στρατιωτικό προσωπικό αναγνωρίζεται η δυνατότητα χρήσης βίας μόνο υπό σαφείς και πολύ συγκεκριμένες περιπτώσεις και μόνο κατά τη διάρκεια εκπλήρωσης των καθηκόντων τους, ως όργανα υπηρεσίας, και μέσα στα σαφώς ορισμένα πλαίσια οριοθετημένων στρατιωτικών περιοχών, αλλά ακόμη και εκεί, η νομιμοποίηση των συγκεκριμένων αντιδράσεών τους, είναι προσωρινή και επιτάσσει την ειδοποίηση, σε κάθε περίπτωση, των αστυνομικών αρχών. Η στρατιωτική ιδιότητα δεν δίνει το περιθώριο για ανάλογες ενέργειες εκτός στρατοπέδων, σε αντίθεση με τους αστυνομικούς οι οποίοι, ακόμη και όταν δεν βρίσκονται σε διατεταγμένη υπηρεσία, νομιμοποιούνται να επέμβουν και να προβούν στις δέουσες ενέργειες, προκειμένου να καταστείλουν κάποια παράνομη δράση, έστω και όταν δεν εκτελούν επίσημα τα εργασιακά τους καθήκοντα, γεγονός που απορρέει από την φύση της αποστολής με την οποία είναι επιφορτισμένοι.

Είναι όμως εμφανές και στις δύο κατηγορίες, η υποχρέωση υποταγής κάθε πράξης βίας, στο πλαίσιο αντιμετώπισης έκτακτων

και παράνομων περιστατικών, στην αρχή της αναλογικότητας, στη βάση της οποίας, δεν πρέπει να υπερβαίνονται τα όρια άμυνας και τα όσα επιβάλλουν τα σχετικά θεσμοθετημένα κείμενα, ενώ επιπλέον, η πράξη βίας στην οποία προβαίνουν, δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να θίγει, πέρα από το επιτρεπτό όριο, το έννομο αγαθό το οποίο προσβάλλεται, ώστε να προστατεύεται ο πυρήνας του προσβαλλόμενου δικαιώματος. Κάθε διαφορετική αντιμετώπισή του, συνιστά απόκλιση από τα όσα κατοχυρώνονται συνταγματικά και αποτελούν αυθαίρετες και απαράδεκτες ενέργειες, οι οποίες πρέπει να ελέγχονται και να καταστέλλονται. Οφείλουμε όμως, άλλη μια φορά, να τονίσουμε ότι απαιτείται μια πιο πρακτική αντιμετώπιση του θέματος, με πιο εξειδικευμένη τυποποίηση των μορφών αντιδράσεων για την αντιμετώπιση έκτακτων και παράνομων περιστατικών, καθώς η θεωρητική διάσταση, η οποία προσδίδεται στην αρχή της αναλογικότητας, οι έκρυθμες συνθήκες, μέσα στις οποίες λαμβάνουν χώρα τέτοια περιστατικά, καθώς και η υποκειμενική στάθμιση των εκάστοτε παραμέτρων, δεν επαρκεί για την εδραίωση μιας ασφαλούς δικλείδας προστασίας.

E. Επίλογος

Η αρχή της αναλογικότητας, η οποία διέπει όλη τη δράση των οργάνων του κράτους και έχει αναχθεί σε συνταγματική αρχή, κατέχει εξέχουσα θέση στην ελληνική θεωρία και νομολογία. Με την υπερέχουσα συνταγματική ισχύ της, επιτάσσει το σεβασμό, από όλα τα όργανα και τους φορείς της κρατικής εξουσίας. Σκοπός της είναι να μην θεσπίζονται μέτρα, που βρίσκονται σε προφανή δυσαναλογία με τον επιδιωκόμενο, σύμφωνα με αυτά, σκοπό. Συνεπώς, προέχει η εναρμόνιση της κοινής νομοθεσίας με αυτή και ειδικότερα η σύμφωνη με το περιεχόμενό της ερμηνεία των κρατικών ρυθμίσεων. Γι' αυτό το λόγο, κρίνεται αναγκαίος ο επιτυχής προσδιορισμός των εννοιολογικών στοιχείων της και η ορθή διενέργεια του σχετικού ελέγχου, ώστε το αποτέλεσμα να μην προκύπτει διαισθητικά, επί τη βάσει αποκλειστικά υποκειμενικών αντιλήψεων, αλλά να διαμορφώνεται με αντικειμενικά κριτήρια και να καθίσταται προβλέψιμη και ελέγξιμη η όλη διαδικασία.

Από την άλλη, ο περιορισμός των ατομικών δικαιωμάτων, στο πεδίο των ειδικών κυριαρχικών σχέσεων, όπως προεκτέθη, είναι επιβεβλημένος προκειμένου, μέσα ακριβώς από τον περιορισμό, να πληρωθεί η αποστολή με την οποία είναι φορτισμένα τα υποκείμενα αυτών των σχέσεων. Σίγουρα, η προάσπιση του δημοσίου συμφέροντος είναι η βασική αιτία που τροφοδοτεί τους εν λόγω περιορισμούς, ωστόσο με την αρχή της αναλογικότητας να λειτουργεί ως μοχλός προστασίας, αποτρέπεται το να τίθεται, το υποκείμενο μιας τέτοιας ειδικής σχέσης εξουσίσεως, ως άτομο, στο περιθώριο.

Συμπερασματικά, η περιστολή των ατομικών δικαιωμάτων στρατιωτικού και αστυνομικού προσωπικού, θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να μην είναι ανέλεγκτη, αλλά σαφώς οριοθετημένη και υπό το πρίσμα των αρχών της ισότητας και της ισονομίας, καθώς η εξισορρόπηση ανάμεσα στις υποχρεώσεις και τα δικαιώματά τους, είναι αυτή που θα επιφέρει την αποτελεσματική και ορθή άσκηση του έργου και των δύο κατηγοριών και κατ' επέκταση την διασφάλιση του δημοσίου συμφέροντος, η οποία και αποτελεί πρωταρχικό στόχο.

Στον αντίποδα όμως, ανέλεγκτη δε θα πρέπει να είναι ούτε η παραχώρηση ευελιξίας, ως προς τα όρια χρήσης βίας από τις δύο κατηγορίες ενστόλων που εξετάσαμε, ώστε αυτή να μην καθίσταται

άκριτη. Η οποιαδήποτε λανθασμένη ερμηνεία, ως προς αυτά τα όρια, αλλά και κάθε παρέκκλιση από τις επιταγές της αρχής της αναλογικότητας, ελλοχεύουν τον κίνδυνο του φαινομένου της πόλωσης μεταξύ των πολιτών, γεγονός που απομακρύνει κάθε προοπτική ομαλότητας και κοινωνικής ευημερίας. Γι' αυτό τονίζεται για άλλη μία φορά, η επιτακτική ανάγκη συνεχούς επαγρύπνησης, αλλά και η ανάγκη να παραμεριστεί η γενική - και σε ορισμένες περιπτώσεις θεωρητική- θέση του συγκεκριμένου ζητήματος, μέσα από συγκεκριμένη και τυποποιημένη εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας, όπως και με συνεχή εκπαίδευση και εκσυγχρονισμένες μεθόδους, στους κόλπους τόσο των Ενόπλων Δυνάμεων, όσο και του σώματος ασφαλείας της Αστυνομίας.

Ανακεφαλαιώνοντας, αρχή της αναλογικότητας, δεν απευθύνει απλώς μια συνταγματική εντολή για το σεβασμό της, αλλά μια πρόκληση για την προστασία του πολίτη, από την άκριτη επικράτηση της εκάστοτε κρατικής σκοπιμότητας. Διαχέεται σε όλους τους κλάδους του Δικαίου, σε κάθε έννομη σχέση, διασφαλίζοντας σαφώς τα δικαιώματα των υποκειμένων τους, αλλά δεσμεύοντας παράλληλα και τη στάση τους, ώστε αυτή να μη προσβάλλει τα δικαιώματα και τις ελευθερίες άλλων προσώπων. Με αυτό τον τρόπο, λειτουργεί ως ρυθμιστής των βιοτικών σχέσεων που αναπτύσσονται εντός μιας ευνομούμενης κοινωνίας και ως εγγυητής εξασφάλισης της απαιτούμενης ισορροπίας μεταξύ των πολιτών, ώστε να διασφαλίζεται η ομαλότητα του κοινωνικού συνόλου και να προάγεται η κοινωνική ευημερία, χωρίς να θυσιάζονται τα ατομικά δικαιώματα, προασπίζοντας έτσι το θεσμό του κράτους δικαίου, από τον οποίο και απορρέει.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- **Αλιβιζάτος Ν., Η Συνταγματική θέση των ΕΔ, 1987**
- **Βουτσάκης Β., Η αρχή της αναλογικότητας: Από την ερμηνεία, στη διάπλαση του δικαίου σε όψεις του Κράτους Δικαίου, Θεσνικη, Εκδ.Σάκκουλας, 1990**
- **Γέροντα Α., Η αρχή της αναλογικότητας, Το Σ9, 1983**
- **Δαλακούρας Θ., Η αρχή της αναλογικότητας και μέτρα δικονομικού καταναγκασμού, 1993, εκδόσεις Σάκκουλα**
- **Δαγτόγλου Π.Δ, Συνταγματικό Δίκαιο –Ατομικά Δικαιώματα Α΄, εκδόσεις Σάκκουλα**
- **Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα, Γενικό Μέρος, Εκδόσεις Σάκκουλα**
- **Κασιμάτη Γ., Συνταγματικό Δίκαιο-Οι λειτουργίες του κράτους, Εκδόσεις Σάκκουλα 1998**
- **Κοντόγιωργα-Θεοχαροπούλου, Η αρχή της αναλογικότητας στο εσωτερικό Δημόσιο Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα**
- **Μπέκα Γ., Οπλοφορία και χρήση πυροβόλων όπλων από τους αστυνομικούς, Εκδόσεις Σάκκουλα**
- **Ορφανουδάκης Σ., Η αρχή της αναλογικότητας στην ελληνική έννομη τάξη, Αθήνα-Θεσνικη, Εκδ. Σάκκουλα, 2003**
- **Παπαϊωάννου Ζ., Αστυνομικό Δίκαιο, 2^η έκδοση, 2005, Εκδόσεις Σάκκουλα**
- **Παπαϊωάννου Ζ., Η αρχή της αναλογικότητας κατά την άσκηση αστυνομικής εξουσίας, Εκδόσεις Σάκκουλα**
- **Ράικος Αθ., Συνταγματικό Δίκαιο, τόμος Β, Β έκδοση, Αθήνα, 2002, Νομική Βιβλιοθήκη**
- **Συμεωνίδου-Καστανίδου Ε., Κατάχρηση εξουσίας και ανθρώπινα δικαιώματα, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013**
- **Τσάτσος Δ., Συνταγματικό Δίκαιο-Θεμελιώδη Δικαιώματα, έκδοση Αντ.Ν.Σάκκουλα, Κομοτηνή**
- **Χρυσόγονος Κ., Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Αθήνα, 2002, Εκδόσεις Σάκκουλα**

- Χρυσόγονος Κώστας Χ. – Βλαχόπουλος Σπύρος Β. (2018) Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, 4^η Ανθεωρημένη Έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη
- Χρυσόγονος Κ., Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Εκδόσεις Σάκκουλα, 1998
- ν. 3169/2003
- ν.3421/2005
- ΣΚ 20-1
- ΠΔ 94/2009